

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ
НАСИЛЬСТВА**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0539-1з
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Гуржий Євгенія Олександрівна
Керівник: к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Железнякова Ю.В.
Рецензент: к.псих.н., доцент
кафедри психології Грандт В.В.

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Гуржий Євгенії Олександрівні

1. Тема роботи: Психологічні особливості гендерних аспектів насильства.

керівник роботи Железнякова Ю.В. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «14» липня 2020 року № 4031-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психологічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати психологічні аспекти гендерно зумовленого насильства в науковій літературі; ознайомитись з теоретичними підходами гендерно зумовленого насильства; емпірично дослідити психологічні аспекти гендерно зумовленого насильства.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 12 рисунків, 6 таблиця.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Железнякова Ю.В., доцент		
Розділ 1	Железнякова Ю.В., доцент		
Розділ 2	Железнякова Ю.В., доцент		
Розділ 3	Железнякова Ю.В., доцент		
Висновки	Железнякова Ю.В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2020 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2020 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2020 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень 2020 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2020 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ Є.О.Гуржий

Керівник роботи _____ Ю.В.Железнякова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 87 сторінок, 6 таблиць, 12 рисунків, 42 джерела, 4 додатка.

Об'єкт дослідження – насильство як психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості гендерних аспектів насильства.

Мета роботи – визначення психологічних особливостей гендерних аспектів насильства.

Гіпотези дослідження:

–H0: Існує зв'язок між психологічними аспектами та проявом видів агресії за гендерною ознакою.

–H1: Немає зв'язку між психологічними аспектами та проявом видів агресії за гендерною ознакою.

Методи дослідження: теоретичні:

- Теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;
- Психодіагностичні – опитувальник на вияв агресії Л.Почебут; методика визначення вольової саморегуляції О.Зверькова та Є.Ейдмана; опитувальник на прояв гендерних відмінностей С.Бем. Надійність достовірності отриманих результатів ми продіагностували за допомогою шкали прагнення до схвалення (шкала брехні), розробленої Д. Марлоу і Д.Крауном.

Наукова новизна полягає у тому, що проведене дослідження дає можливість виявити залежність між проявом насильства та психологічними особливостями чоловіків і жінок.

Галузь використання: отримані в результаті проведеного дослідження, можуть бути використані для пошуку і розробки методів профілактики та корекції випадків гендерного насильства.

АГРЕСІЯ, ГЕНДЕРНА ОЗНАКА, НАСИЛЛЯ, ЧОЛОВІК, ЖІНКА, ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ.

SUMMARY

Hurzhyi Y.O. Psychological features of gender aspects of violence.

Qualification work consists of an introduction, 3 chapters, conclusion, references (42 titles, 4 foreign origin, 4 appendix on 11 pages. The volume of qualification work is 100 pages, of which 87 is the main text. There are 6 tables and 12 illustrations.

The qualification work contains a theoretical description and describes an empirical study of the psychological features of gender aspects of violence. The master's thesis consists of 3 chapters, each of which deals with various aspects of gender-based violence.

Object of research: the phenomenon of gender-based violence.

Research topic: psychological features of gender aspects of violence.

The purpose of the study: to identify the psychological aspects of gender-based violence.

The objectives of the study are:

- to acquaint with theoretical approaches to gender aspects of violence;
- identify psychological aspects on the basis of gender;
- Conduct an empirical study of psychological aspects based on gender.

Chapter 1 «Theoretical Principles of Gender-Based Violence» provides a theoretical analysis of domestic and foreign approaches to gender-based violence. Concepts, types, signs of gender-based violence are revealed. Problems and causes of gender-based violence.

In the Chapter 2 «Psychological aspects of gender-based violence» provides individual psychological features of violence. The behavior of the perpetrator is considered as a psychological aspect of violence. The psychological features of victims and aggressors in interpersonal relationships are compared. The concepts of hot and cold violence are considered. The cycle of violence. Statistical data are analyzed.

Chapter 3«An Empirical Study of the Psychological Aspects of Gender-Based Violence» explains the organization and methods of the study. The results of the study can be used to find and develop methods for prevention and correction of cases of gender-based violence.

Key words: aggression, gender, violence, man, woman, gender aspects.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА.....	11
1.1. Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до гендерно зумовленого насильства.....	11
1.2. Гендерно зумовлене насильство: поняття, види, ознаки. Фактори агресивної поведінки.....	17
1.3. Проблеми та причини гендерного насильства.....	29
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬСТВА ЗА ГЕНДЕРНОЮ ОЗНАКОЮ.....	35
2.1. Індивідуально-психологічні особливості прояву насильства.....	35
2.2. Психологічні аспекти насильницької поведінки за гендерною ознакою....	41
2.3. Характеристика видів агресії та психологічний сенс цикла насильництва.	46
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА.....	55
3.1. Організація і методи дослідження індивідуально-психологічних особливостей прояву насильства у чоловіків і жінок.....	55
3.2. Результати дослідження індивідуально-психологічних особливостей прояву насильства у чоловіків і жінок.....	60
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Насильство, де і коли б воно не відбувалося, не є гендерно нейтральним явищем, тому важливо відділяти його гендерний аспект та здійснювати гендерний аналіз на різних рівнях, зокрема і на психологічному. Самі гендерні стосунки потребують пильної уваги в аспекті насильства, оскільки вони пронизують усі сфери нашого життя і є напруженими за природою.

Гендерне насильство являє собою величезну психологічну, психіатричну, медичну та юридичну проблему нашого суспільства. Насильство не завжди позбавляє життя, але майже завжди підриває здоров'я, порушує безпеку та незалежність постраждалих. При цьому гендерно насильство часто приховується через звинувачення жертви та безкарність злочинців. Як наслідок – набуває системного характеру.

Також гендерна нерівність виступає одним із головних порушень прав людини, що виявляється в нерівних можливостях жінок і чоловіків у різних сферах. Причини нерівного розподілу повноважень жінок і чоловіків закріплюють за представниками різних статей певні соціальні ролі та моделі поведінки, прийнятні для суспільства. У минулому визнання цих проблем та просування гендерної рівності сприймалося переважно як «жіноче питання», а гендерні програми зосереджувалися на покращенні становища жінок. Разом із тим, просування гендерної нерівності уможлиблюється лише за умови зміни світоглядних настанов усіх громадян, тому протягом останніх десятиліть все ширше визнається необхідність залучення чоловіків до просування гендерної рівності, також все більшої уваги потребує і розгляд такої проблеми як збільшення актів насильства стосовно самих чоловіків.

Проблематика насильства привертає увагу вже не одне покоління вчених. Гендерне насильство вирізняється з-поміж інших форм тим, що його мішенню є людина як представник певної гендерної групи. В основу нашої роботи покладено вивчення насильства чоловіків стосовно жінок, а також насильство жінок проти чоловіків.

До недавнього часу фактично не існувало центрів надання психологічної та правової допомоги. Дуже мало проводилося досліджень для кращого розуміння проблеми гендерно зумовленого насильства та пошуку шляхів його подолання. А невірні уявлення про гендерне насильство сприяли існуванню дискримінаційних законів, які приводили до нелюдського поводження з жертвою в правоохоронних органах та судах. Більшість жертв у цих умовах як серед жінок так і серед чоловіків замовчували, та не зверталися за допомогою, якої відчайдушно потребували.

Наслідки насильства, не будучи скорегованими, відбиваються на майбутньому жертв насильства серед чоловіків і жінок, їх життєвому сценарії, характері взаємин та процесі соціалізації. Саме тому більшість жертв потребують специфічної психологічної допомоги, навіть якщо ситуації насильства залишилися в минулому.

В той же час й досі залишаються відкритими багато запитань щодо захисту, надання коректної психологічної допомоги та проведення профілактичних та ознайомчих робіт у рамках цієї проблематики.

Актуальність обраної теми: «Психологічні особливості гендерних аспектів насильства» над жінками і чоловіками актуальна тема для сучасної України і є дуже далекою від вирішення, тому що кількість жертв, що зазнали насильства з кожним роком збільшується, як серед жінок так і серед чоловіків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій - За результатами масштабного дослідження гендерних стереотипів серед українських чоловіків «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок, проведеного Міністерством соціальної політики у 2018

році, де опитано 1520 українських чоловіків (всі регіони, крім АР Крим) від 18 до 59 років, серед українських чоловіків поширеність гендерних стереотипів серед українських чоловіків. Так, повнолітні українці вважають хатню роботу жіночою справою, як і турботу про контрацепцію; чекають від жінки покори, лагідності та емоційного обслуговування; звинувачують жертву зґвалтування у тому, що воно трапилось, вважають прийнятним застосувати насильство до жінки у випадку її подружньої зради.

Об'єкт дослідження – насильство як психологічний феномен.

Предмет дослідження – особливості гендерно зумовленого насильства.

Мета дослідження – визначення психологічних аспектів гендерно зумовленого насильства.

Завдання:

1. Ознайомитись з теоретичними підходами гендерних аспектів насильства.
2. Визначити психологічні аспекти за гендерною ознакою.
3. Провести емпіричне дослідження психологічних аспектів за гендерною ознакою.

Гіпотези дослідження:

- Н0: Існує зв'язок між психологічними аспектами та проявом видів агресії за гендерною ознакою.
- Н1: Немає зв'язку між психологічними аспектами та проявом видів агресії за гендерною ознакою.

Методи дослідження:

- 1) Теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.
- 2) Психодіагностичні – опитувальник на вияв агресії Л. Почебут; методика визначення вольової саморегуляції О. Зверькова та Є. Ейдмана; опитувальник на прояв гендерних відмінностей С. Бем. Надійність достовірності отриманих результатів ми продіагностували за допомогою шкали прагнення до схвалення (шкала брехні), розробленої Д. Марлоу і Д. Крауном.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження: проведене дослідження дало можливість виявити залежність між проявом агресії та психологічними особливостями чоловіків і жінок.

Практичне значення результатів дослідження:

Результати дослідження можуть бути використані в дослідницькій роботі, в процесі викладання психології, соціології, юридичної та кримінальної психології, спеціалістами в центрах надання психологічної та правової допомоги, соціальних службах як базовий експериментальний матеріал для подальших досліджень. Для розробки профілактичних, корекційних та просвітницьких програм, та надання професійної психологічної допомоги всім категоріям населення, що мають забезпечити реалізацію принципів гендерної рівності, шляхом створення гендерночутливого простору, формування гендерної компетентності, подолання усталених стереотипів про поведінку, соціальні ролі жінок і чоловіків в нашій країні.

Надійність і вірогідність результатів дослідження – взяти участь у дослідженні було запропоновано 100 респондентам. З них 6 жінок відмовилися від участі, дізнавшись про мету дослідження, 14 осіб з 50 не пройшли за методикою прагнення до схвалення (шкала брехні), їх результати перевищували норму більше 10 балів, таким чином 30 жінок увійшли до референтної групи. Серед чоловіків: 5 осіб не пройшли за шкалою брехні, 15 осіб відмовились від участі, 30 чоловіків увійшли до референтної групи. Репрезентативна вибірка склалась з 60 респондентів, віком від 25 до 35 років, які мають вищу освіту.

Перелік публікацій автора за темою дослідження: «Психологічні аспекти гендерно зумовленого насильства», V Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку».

Структура та обсяг роботи – Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 87 сторінок. Робота проілюстрована 6 таблицями, 12 рисунками. Бібліографічний список складається з 42 найменувань, з них 4 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до гендерно зумовленого насильства

Проблематика насильства привертає увагу вже не одне покоління вчених. Гендерне насильство вирізняється з-поміж інших форм тим, що його мішенню є людина як представник певної гендерної групи. В основу нашої роботи покладено вивчення насильства чоловіків стосовно жінок, а також насильство жінок проти чоловіків [10].

У XIX сторіччі науковці Ж.-М. Шарко було проведено дослідження «жіночої істерії», яке лягло в основу психотерапевтичної роботи з психологічними проблемами.

Поява на початку XX століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості насильства (вчення про «танатос» З. Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція «фрустрації – агресії» Д. Долларда і Н. Міллера) [4].

Для кращого розуміння сутності феномену агресії, як прояву насильницьких дій необхідним є виділення причин її прояву та розвитку. Факторів, що обумовлюють появу агресивної поведінки дуже багато, і систематизувати їх досить складно. Здебільшого детермінанти агресивної поведінки розглядаються в залежності від таких підходів:

— інстинктивний (З. Фрейд вважав, що агресія є вродженою і обумовлюється людським потягом до руйнації та смерті; його думку підтримує і К. Лоренц, вважаючи, що причина людської агресії криється у інстинкті

самозбереження) та біологізаторський підхід (агресивна поведінка є спадковою та залежить від генетики);

— фрустраційний (Д. Доллард заснував теорію про те, що причиною агресії завжди виступає фрустрація);

— соціальний підхід (так, А. Бандура вважає, що вирішальну роль у формуванні агресивної поведінки виконує оточуюче середовище та соціальне навчіння).

З. Фрейд установив зв'язок між дитячими психологічними травмами і психологічними проблемами в дорослому віці. Проте вважається, що він не зміг повірити в масштаби сексуального насильства над дітьми і жінками, які йому відкрилися, тому зрікся своїх попередніх теорій, а запропоновані ним нові пояснення були невдалими. Утім, праці Фрейда і його послідовників заклали базу для того, щоби зцілювати психологічні труднощі, з'явилася психотерапія, яка ставала дедалі доступнішою послугою [6].

Пацієнтка Й. Броєра, колеги З. Фрейда, Б. Паппенгайм була визначною активісткою свого часу. Її особистий спротив насильству, якого вона зазнала, перетворився на тривалу політичну боротьбу проти жорстокого поводження з жінками і дівчатами, вона засновувала притулки і феміністські організації [11].

Від середини ХХ століття, психоаналіз почав набирати феміністського виміру. Тут слід відзначити, зокрема, Н. Чодороу, яка в дослідженні «Відтворення материнства» аналізує механізм відтворення гендерно-рольових відмінностей у західному суспільстві, та Д. Мітчелл, чия робота «Психоаналіз і фемінізм» радикально переоцінила класичну версію психоаналізу [10].

Дослідження Е. Берна вказують, що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) — сценарна поведінка, тобто така, що відтворюється за одним сценарієм із різними людьми. Знання про цю відтворюваність принесло у психотерапію можливість для клієнта вийти зі сценарію і сформувати у нього нові, конструктивніші способи поведінки. Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана — психологічна і

соціальна модель взаємодії людей, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник», — і вони динамічно змінюють одна одну (про це детальніше далі) [41].

Гендерне насильство стало вивчатися в 70-х роках у соціальних науках завдяки феміністичній критиці та рухам, які зробили це явище із замовчуваного «видимим» та акцентували увагу на ролі соціуму в його походженні. Д. Герман авторка книг «Психологічна травма та шлях до видужання» і «Батьківсько-дочірній інцест». В основу цих книг, вона поклала тривалу роботу з жертвами сексуального й сімейного насильства. Роботи Д. Герман представляють теорію психологічної травми та практику психотерапії травми з феміністських позицій. В США в 70-х рр. був заснований «Чоловічий визвольний рух» (The Men's Liberation). Головне джерело всіх проблем і труднощів ідеологи руху вбачали в обмеженості чоловічої статевої ролі та відповідній психології, доводячи, що від стереотипів страждають не тільки жінки, а й самі чоловіки. Чоловіки не можуть ні вільно бавитися, ні вільно плакати, ні бути ніжними, ні проявляти слабкість тому що ці властивості «фемінні», а не «маскулінні». Для усунення чоловічих проблем необхідно насамперед змінити соціалізацію хлопчиків, образно кажучи – дозволити їм плакати [22].

Серед аспектів прояву насильства щодо жінок є дослідження культури зґвалтування. У фемінізмі культура зґвалтування визначається найважливішою причиною гендерно забарвленого насильства. Термін «культура зґвалтування» з'явився у 1970-х роках, зокрема, його використано в назві документального фільму 1975 року про зґвалтування у в'язницях як частину ширшого контексту. Також термін «культура, що підтримує зґвалтування» вжила Сьюзен Браунміллер у праці «Проти нашої волі: чоловіки, жінки та зґвалтування». Із цього зрештою виросла окрема концепція, яка здобула широку популярність у феміністському русі. Концепція культури зґвалтування розглядає сексуальне насильство як частину великої культури, яка нормалізує і раціоналізує насильство. Йдеться про зняття відповідальності з того, хто вчинив акт

насильства, та перекладання її на жертву. Культура згвалтування будується на ієрархії, де чоловік посідає вище місце, а секс є способом домінувати, встановлювати і стверджувати свою владу [10].

Свій внесок у розробку проблеми насильства в Україні внесли Н. Аніщук, Г. Гриценко, С. Іванченко, М. Маєрчик, О. Плахотнік, О. Савчук та ін.[27].

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Д. Галтунга, Л. Гумпловича, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Р. Мертонна, У. Самнера, Н. Смелзера, П. Сорокіна, О. Шпенглера, та ін. Проблему насильства в сім'ї розглядають у своїх працях вітчизняні й зарубіжні спеціалісти: психологи (І. Бех, О. Захаров, О. Орлов, О. Кочемирівська, Л. Берковіц, Н. Блеклок, Е. Міллер, М. Страус), педагоги (Л. Нечепоренко, Н. Опухова, І. Хозраткулова, В. Радул, В. Тюріна), соціологи (А. Бесєдін, О. Бойко, В. Закірова, Р. Коллінз, Г. Паттерсон, Т. Шипунова), юристи (Е. Скакунов, В. Туляков) та інші дослідники. Насильство у сфері шлюбно-сімейних стосунків у контексті конфліктології розглядалося А. Анцуповим, А. Здравомисловим, А. Ніколаєвською, Л. Петровською, Т. Титаренко, А. Шипіловим та ін. [7].

Психолог Л. Банкрофт у книжці «Чому він це робить» узагальнює свою роботу з чоловіками, які чинять домашнє насильство. На його думку, проблема полягає передусім у чоловіках і саме вони відповідальні за припинення насильства в родині. Приниження партнерки, пише Банкрофт, не є результатом динаміки стосунків, і зміна її поведінки чи спроби краще зрозуміти партнера не призводять до змін на краще. Він наполягає, що корегувати в цьому разі потрібно чоловіків, і не їхні емоції, а їхню поведінку та систему цінностей [1].

Із ним погоджується М. Кауфман, котрий запроваджує поняття тріади чоловічого насильства як сукупності насильства проти жінок, насильства проти чоловіків та насильства проти самих себе. Кауфман визнає агресію токсичною частиною маскулінності, вбудованою суспільством і вихованням у структуру чоловічої психіки, та пропонує її позбутися [40].

Багато досліджень присвячених гендерним відмінностям агресивної поведінки (К. Джеклін, Р. Джин, Е. Маккобі, Т. Румянцева, Дж. Уайт) засвідчують те, що чоловічий гормон підвищує рівень агресивності, а жіночій - знижує (тобто, надмірне виділення тестостерону також може призвести до неконтрольованої агресивності). К. Мойер досліджував вплив гормональних змін в передменструальний період на підвищення рівня агресивності жінок. У своєму дослідженні він зробив висновок, що 62% насильницьких злочинів скоюється саме в період передменструального тижня і лише 2% у кінці періоду, і зафіксував, що гормональні порушення в передменструальний період призводять до надмірної роздратованості, різких змін настрою, спалахів гніву, неконтрольованих агресивних дій [26].

Із сучасних психологічних теорій, найцікавіших у контексті насильства, слід згадати висновок про те, що поведінка агресора чи жертви може бути подібною і повторюваною. Науковець Я. Копейко зазначає, що в чоловіків і жінок між агресивною поведінкою та рівнем тривожності наявний певний зв'язок різного характеру. У чоловіків цей зв'язок зворотний, а в жінок – прямий. Автор доходить висновку, що агресивна поведінка чоловіків безпосередня і пов'язана з контрольною функцією «Супер-Его». У жінок така поведінка є захисним механізмом, пов'язаним, передусім, із «силою-слабкістю Его» [19, с. 30–31].

У 2005 році Л. Кобилянська та Т. Мельник виділяють наступні основні прояви гендерного насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, яке виявляється у родинних стосунках: психологічне, фізичне, сексуальне, економічне насильство, яке має місце у суспільстві; фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, яке відбувається з боку держави або при нехтуванні зобов'язань державою; насильство, пов'язане з порушенням прав жінок у зонах збройних конфліктів; загроза насильства для осіб окремих груп, як-от: жінки національних меншин, біженки, мігрантки, жінки похилого віку, жінки-репатріантки тощо. Найпоширенішими видами

гендерного насильства у світі вважаються зґвалтування, домашнє насильство, проституція, секс-торгівля, сексуальні домагання [10].

За результатами масштабного дослідження гендерних стереотипів серед українських чоловіків «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок, проведеного Міністерством соціальної політики у 2018 році, де опитано 1520 українських чоловіків (всі регіони, крім АР Крим) від 18 до 59 років, серед українських чоловіків поширеність гендерних стереотипів серед українських чоловіків. Так, повнолітні українці вважають хатню роботу жіночою справою, як і турботу про контрацепцію; чекають від жінки покори, лагідності та емоційного обслуговування; звинувачують жертву зґвалтування у тому, що воно трапилось, вважають прийнятним застосувати насильство до жінки у випадку її подружньої зради [8].

Таким чином, не існує єдиної теорії, яка здатна повністю пояснити феномен насильства. Приймаючи до уваги складність людської натури, особливості соціального впливу, індивідуальні характеристики, соціальні відхилення, які всукупності можуть породжувати насильство. Поява на початку ХХ століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості насильства (З. Фрейд) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція «фрустрації – агресії» Д. Долларда і Н. Міллера). Агресивна поведінка розглядалась вченими в залежності від таких підходів: інстинктивний (З. Фрейд, К. Лоренц), фрустраційний (Д. Доллард), соціальний підхід (А. Бандура). Від середини ХХ століття психоаналіз почав набирати феміністського виміру в працях Н. Чодороута Д. Мітчелл. Дослідження Е. Берна вказують, що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) — сценарна поведінка. Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник» В 70-х роках гендерне

насильство розкривається в роботах Д. Герман, що представляють теорію психологічної травми та практику психотерапії травми з феміністських позицій. На думку психолога Л. Банкрофта проблема домашнього насильства за гендерною ознакою полягає передусім у чоловіках і саме вони відповідальні за припинення насильства в родині. М. Кауфман запроваджує поняття «тріади» чоловічого насильства як сукупності насильства проти жінок, насильства проти чоловіків та насильства проти самих себе. В той же час К. Мойер досліджував вплив гормональних змін на підвищення рівня агресивності жінок. Науковець Я. Копейко зазначає, що в чоловіків і жінок між агресивною поведінкою та рівнем тривожності наявний певний зв'язок різного характеру. У 2005 році Л. Кобилянська та Т. Мельник виділяють основні прояви гендерного насильства. У 2018 році Міністерством соціальної політики було проведене масштабне дослідження гендерних стереотипів серед українських чоловіків «Сучасне розуміння маскулінності».

1.2. Гендерно зумовлене насильство: поняття, види, ознаки. Фактори агресивної поведінки

У вітчизняній науці не склався повноцінний термінологічний апарат у сфері гендерно зумовленого насильства. В англійській літературі основні узагальнюючі терміни в цій сфері – це «violence», «abuse» та «neglect». Перше позначає крайню форму жорстокості стосовно іншого, «abuse» позначає форми насильства, що пов'язані із зловживанням людиною, використанням людини проти її волі та нанесенням їй різноманітної шкоди (тобто образа, зневаження, карання, лайка, експлуатація, розбещення, жорстоке поводження), а «neglect» – більш приховані форми насильства: занедбання, нехтування, зневаження, ігнорування, забування, відсутність турботи [10].

Американський психоаналітик Р.Столлер у своєму дослідженні «Стать і гендер: про розвиток маскулінності та фемінності» (1968р.) запропонував використовувати поняття «гендер» і «стать» [39].

Гендер - це соціально сконструйовані ролі, поведінка, діяльність і характеристики, які дане суспільство вважає підходящими для жінок і чоловіків. Гендер є основою, на якій будуються соціальні відносини між групами «чоловіки» і «жінки». Відносини між групами «чоловіки» і «жінки» будуються за схемою «панування / підпорядкування» [18].

Компоненти поняття гендеру:

- Гендерні стереотипи;
- Гендерні норми;
- Гендерні ролі;
- Гендерна ідентичність (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Біологічні та соціальні відмінності між жінками і чоловіками

Стать БІОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ (не змінюються)	Гендер СОЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ (змінюються)
Тільки жінки можуть народжувати	Жінки можуть виконувати традиційно чоловічу роботу так добре, як і чоловіки
Тільки чоловіки можуть виробляти сперму	Чоловіки можуть так само добре виховувати дітей, як і жінки

Маскулінність — набір характерних рис, ознак, способів поведінки та ролей, що широко визнаються притаманними чоловічому гендеру у межах певного суспільства у визначений історичний період. Модель маскулінності формується на підставі характеру соціальних відносин, особистих самоідентифікацій та орієнтацій, а також біологічних характеристик. Кожному суспільству притаманна своя модель маскулінності, яка набуває

нормативну функцію й стає орієнтиром у процесі соціалізації індивідів, що ідентифікують себе чоловіками.

Фемінність – це характеристики, пов'язані із жіночою статтю, або характерні форми поведінки, яких очікують від жінки у даному суспільстві.

Термін насильство належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках розцінюється як насильство (наприклад, напад озброєного злочинця на беззбройну особу), в інших таким не вважається (наприклад, завдання шкоди здоров'ю нападника у ситуації самозахисту).

Насильство – це застосування силових методів, або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір, результатом якого є (або є висока вірогідність цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток (ВООЗ) [24].

З психологічного погляду, насильство – це не просто знищення іншого чи нанесення йому фізичної або психологічної шкоди, а особливий тип стосунків між людьми. Він характеризується тим, одна людина ставиться до іншої як до засобу задоволення власних потреб. Вона знецінює, нехтує потребами іншої людини аж до зловживання нею, тобто діє всупереч з волею людини [37].

Насильству притаманна властивість самовідтворення. Насильство, що було скоєно один раз, або мовчазна пасивна причетність до нього здатні залишати тяжкий слід розбурханих інстинктів і непевного відчуття провини, звільнитися від яких можна спробувавши, тільки відігравши насильство назовні. На перший погляд здається, що, переживши насильство, вже неможливо здійснити його. Але досвід говорить про протилежне: пережите насильство найчастіше спонукає до насильства [24].

У психологічній літературі насильство класифікується за декількома параметрами:

- явне чи приховане – у залежності від стратегії поведінки кривдника (гендерне насильство переважно набуває прихованих форм «приватного» насильства, є непомітним для загалу);
- таке, що відбувається тепер або є фактом минулого (оскільки факт насильства жінками часто замовчується, то психологи мають справу з ним як фактом минулого, який знижує якість життя жінки у теперішньому);
- одиничне чи множинне, що триває роками (зазвичай гендерне насильство є тривалим, оскільки вплетене в певний характер стосунків);
- за місцем спричинення насильства та оточенням: дома з боку родичів, на роботі з боку колег чи керівника, на вулиці – з боку незнайомих;
- за соціальним статусом постраждалих: насильство над дітьми, жінками, літніми людьми, як найбільш незахищеними групами [10].

Гендерно зумовлене насильство (ГЗН) – це насильство, яке вчиняється до осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають як жінки так чоловіки [24].

Гендерне насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками та стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом [31].

До напрямків гендерно зумовленого насильства відноситься:

- «Публічне» або «загальне», тобто таке насильство, що відбувається у громадському житті, на роботі, навчанні, в будь-якій установі. У даному випадку агресор не пов'язаний із потерпілою особою родинними чи сімейними зв'язками;

- «Приватне» або «родинне», тобто таке насильство, яке трапляється із потерпілим в особистісному, приватному житті, членами своєї родини, тощо [37].

Агресія - індивідуальна або колективна поведінка або дія, спрямована на нанесення фізичної або психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини або групи. Як об'єкт можуть виступати і неживі предмети. Служить формою відреагування фізичного і психічного дискомфорту, стресів, фрустрацій. Крім того, може виступати як засіб досягнення якоїсь значущої мети, в тому числі підвищення власного статусу за рахунок самоствердження [34].

А. Басс увів поняття ворожої та інструментальної агресії. Ворожа агресія мотивується негативними емоціями, намірами заподіяти зло. Перед інструментальною агресією ставляться цілі, не пов'язані із заподіянням шкоди, тобто агресія стає інструментом особистого збагачення або просування. Не менш важливо розглядати агресію не тільки як поведінку, а і як психічний стан, що містить пізнавальні, емоційні та вольові компоненти. Пізнавальний компонент полягає в орієнтуванні, що потребує розуміння ситуації, бачення об'єкта для нападу й ідентифікації своїх «наступальних засобів». Емоційний компонент агресивного стану проявляється в гніві. Агресія не завжди супроводжується гнівом, і не завжди почуття гніву призводить до агресії. Вольова сторона агресії проявляється в усіх формальних якостях волі: цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, а в низці випадків – в ініціативності й сміливості [2].

Види агресії:

Фізична агресія: використання фізичної сили проти іншої особи, тваринного або об'єкта. Приклади фізичної агресії: бійка, стусани, ляпаси, нанесення тілесних ушкоджень, псування майна.

Вербальна агресія: словесне вираження негативних почуттів і емоцій, словесна агресія. Приклади вербальної агресії: образи, докори, звинувачення, крик, вереск, лайка, лайка, погрози.

Ворожа агресія: агресивна поведінка, кінцева мета якої - заподіяння шкоди і нанесення збитку. Інструментальна агресія: агресивна поведінка, мета якої - досягнення будь-якої мети.

Альтруїстична агресія: агресивна поведінка, мета якої - захист кого-небудь від чогось.

Внутрішня агресія, самоагресія (аутоагресія): агресія, спрямована проти себе. Приклади внутрішньої агресії: самозвинувачення, самоприниження, нанесення собі тілесних ушкоджень, суїцид.

Зовнішня агресія: агресія, спрямована на оточуючих.

Невмотивована агресія: агресія без причини.

Пряма агресія: агресія, спрямована безпосередньо на кого-небудь.

Непряма агресія: агресія, спрямована на кого-небудь обхідним шляхом (розпускання пліток, плетіння інтриг).

Захисна агресія: агресія у відповідь на чийсь агресивні (або такі, що здаються агресивними) дії.

Провокуюча агресія: перший прояв агресії, «перша атака» [29].

Агресивна поведінка – у психології під агресією (від лат. *aggressio* – напад) розуміють поведінку, спрямовану на завдання фізичної або психологічної шкоди, аж до знищення об'єкта агресії. Дослідження психологів підтверджують, що стан агресії зазвичай супроводжується гнівом, ворожістю, ненавистю і т. п. Агресія може бути як усвідомлена, так і неусвідомлена. Так, реакція у відповідь на загрозу життю, наприклад, атака, виникає підсвідомо. Агресивний імпульс, навіть неусвідомлений, детермінує поведінку. Сама ж поведінка людини перебуває під контролем свідомості і волі (за винятком окремих критичних ситуацій, що пов'язані зі станом афекту). Агресія може бути ворожа або інструментальна. Людина, що проявляє ворожу агресію, прагне завдати зло або шкоду тому, на кого нападає. У випадку інструментальної агресії завдання шкоди не є самоціллю, агресивні дії

використовуються як інструмент для досягнення певної мети. Разом з тим шкода завдається [3].

До факторів появи та розвитку агресивної поведінки відносять наступні групи факторів: «біологічні фактори», «соціальні фактори», «хімічні фактори». «Біологічні фактори» агресивної поведінки, це: спадково-характерологічні, резидуально-органічні фактори та індивідуальні особливості здоров'я людини. Розглянемо більш детально ці підгрупи. Спадково-характерологічні фактори цієї групи є вродженими. До них належать вроджені інстинкти (наприклад, «потяг до смерті», З. Фрейд; інстинкт самозбереження, К. Лоренц) та генетична пам'ять (К. Юнг стверджував, що архетипи передаються з покоління в покоління не за рахунок культури, а за рахунок генетики, тобто накопичений досвід предків в боротьбі за виживання, мисливства, полювання та ін. передається сьогodнішньому поколінню на рівні генів і проявляється в формі захисної агресії). Сюди ж відносять особливості ЦНС, які закладені в людини генетично (прикладом може виступати тип ВНД: так, відомо, що сильний неврівноважений тип більш схильний до агресивної поведінки). До цієї групи факторів також належать спадкові захворювання та органічні ураження головного мозку вродженого характеру (шизофренія, синдром Клайнфельтера, розумова відсталість, цукровий діабет, гіпертиреоз (порушення виділення гормонів щитовидної залози) та ін. хвороби, які у своєму розвитку призводять до утворення роздратованості, збудливості та агресивної поведінки особистості). Резидуально-органічні фактори передбачають набуті ураження головного мозку внаслідок травм, запальних захворювань, інтоксикації ті ін. Відомо, що такі ураження можуть викликати транзиторні або прогресуючі зміни в емоційній сфері, призводячи до нервозності, підвищеної збудливості, агресивності. Схильність до агресивної поведінки в даному випадку взаємопов'язана з кількістю збережених функцій головного мозку.

Резидуально-органічні фактори передбачають набуті ураження головного мозку внаслідок травм, запальних захворювань, інтоксикації ті ін. Відомо, що

такі ураження можуть викликати транзиторні або прогресуючі зміни в емоційній сфері, призводячи до нервозності, підвищеної збудливості, агресивності. Схильність до агресивної поведінки в даному випадку взаємопов'язана з кількістю збережених функцій головного мозку.

Остання група «індивідуальні особливості здоров'я» до неї входять деякі особливості та стани здоров'я. Наприклад, гормональні стрибки у різноманітних ситуаціях (під час статевого дозрівання (аналогічно -- згасання); під час вагітності; після пологів, абортів; під час ожиріння) характеризуються підвищенням рівня агресивної поведінки індивіду [26].

Друга група - «соціальні фактори», підрозділяється на такі підгрупи: мікрофактори, мезо-фактори та макрофактори.

До групи «мікрофактори» належить вплив найближчого значимого оточення - сім'ї, друзів; саме в найближчому оточенні людина переймає патерни поведінки, засвоює правила та норми, способи реагування та реакції на ті чи інші ситуації, і в тому числі агресивні дії та вчинки; до цієї групи факторів належить стиль виховання та спілкування в родині; ставлення членів сім'ї один до одного; взаємовідносини між дітьми та батьками, між сестрами та братами; ставлення до агресивної поведінки; моральні норми та погляди, що виховуються в родині; повнота сім'ї ті ін. Так, Л. Кузнецова зазначає, що стійкі агресивні тенденції в поведінці дітей формуються у сфері взаємовідносин зі значимими дорослими (батьки, згодом вчителі), де вирішальним фактором є саме стиль поведінки дорослих. Цікаво, що діаметрально протилежні стилі (ігнорування або поблажливості до агресивних дій дитини, чи навпаки, сурові наказування) є причиною появи агресивної поведінки особистості.

До групи «мезофактори» ми віднесли вплив неблизького оточення (колективи в садках, школах, товариші), а також комп'ютерних ігор, засобів масової інформації, молодіжних течій в соціальних мережах. І. Бурмістров, Г. Забрянський, Ю. Староверова, Ю. Фомичева, А. Худяков, А. Шмелеві ті ін. досліджуючи залежність від комп'ютерної гри як фактор впливу на розвиток

агресії, визначили, що комп'ютерні ігри (як і фільми), що містять сцени жорстокості та насилля, призводять до схвального ставлення людини до агресії у реальному житті, а також формують установки, що жорстокість та насилля є невід'ємною частиною буття і застосування агресії для досягнення власної мети в соціальному оточенні є нормою.

За спостереженнями К. Андерсона, К. Ділла, Д. Корнелла підлітки, що багато часу проводять за фільмами та іграми, що містять насилля, кроваві сцени, ненормативну лексику, більш схильні до прояву агресивних почуттів, дій та вчинків [6].

«Макрофактори» передбачають вплив глобальних факторів на появу агресивної поведінки: соціально-політичні, економічні кризи в світі, війни, розвиток тероризму; ставлення суспільства до проявів агресії.

В окрему групу ми виділили «особистісний фактор» до якого віднесли індивідуальні особливості особистості, наприклад: рівень сформованості самоконтролю (вміння контролювати власні емоції та дії, локус контролю); наявність вольових якостей (які забезпечують можливість прийняти рішення агресивної дії чи «не дії»), деяких особистісних рис (негативізм, злобність, впертість, ворожість, роздратованість, емоційна чуттєвість), особливості пережитого досвіду (наявність шаблонів реагування на події; пережите насилля; сформованості моральних поглядів та життєвих цінностей і т.д.), гендер (стать).

Л. Кузнецова також вважає, що причини агресії не можуть бути лише зовнішніми, тому характерологічні особливості самої особистості відіграють значну роль у формуванні агресивної поведінки. До рис характеру, що провокують агресивні акти, дослідниця відносить: гіперзбудливість, схильність до афективних спалахів (що виникають за найменшої причини або без неї), роздратованість, егоцентризм та впертість.

Остання група - «хімічні фактори», наприклад, вживання психотропних речовин; алкоголю, наркотиків, деяких медикаментів прискорює появу та

розвиток агресивної поведінки у людини. Так, наприклад, Т. Румянцева визначаючи кореляцію між споживанням алкоголю, наркотиків та появою агресивної поведінки, зазначає, що психотропні речовини необхідно розглядати в якості фактора, що сприяє вираженню фізичної агресії, при цьому чим більша доза та міцність спожитого алкоголю, тим сильніше виражено агресивне реагування.

Розмежування цих груп факторів є досить умовним, адже усі вони тісно взаємопов'язані між собою, а інколи впливають один з одного: особистісні якості напряду залежать від стилю виховання, моральних цінностей родини та генетичної спадковості; вживання психотропних речовин залежить від індивідуальних особливостей особистості та впливу на неї її референтної групи; в свою чергу деякі захворювання обумовлені вживанням психотропних речовин і т.п. [29].

М. Левітов виділяв у агресивній поведінці пізнавальний, емоційний і вольовий компоненти. Пізнавальний компонент проявляється в орієнтуванні, що вимагає розуміння ситуації. Переоцінка загрози може призводити до усвідомлення свого безсилля й навіть до відмови від агресії. Недооцінка загрози, навпаки, може свідчити про переоцінку власних сил і викликати стан фрустрації, а інколи навіть призвести до поразки».

Емоційний компонент виражається в гніві, але він не щоразу переходить в агресію. Крім гніву, спостерігаються також інші емоції та почуття, що входять до складу емоційного компонента агресивного стану: недоброчливість, злість, мстивість, а інколи й садизм [21].

М. Левітов, виявив, що до вольового компоненту належать цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, у низці випадків – ініціативність і сміливість. Часто агресивний стан виникає й розвивається в боротьбі, яка вимагає вольових якостей. Але якщо з формального боку агресивний стан є вольовим актом, то було б зовсім неправильно відносити його до проявів сили волі. Сила волі (не у формальному, а в справжньому, змістовному значенні

терміна) визначається соціальною цінністю мети, наполегливістю, обумовленою певними цілями; вона виявляється не в агресії, а в її змісті й протидії, тобто тільки в такій боротьбі, що має суспільне й моральне позитивне значення [21, с. 53–55].

Дискримінація – термін «дискримінація» походить від латинського слова «discriminatio» (розрізнення) і означає обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними ознаками [34]. Це ігнорування різниці гендерних норм, ролей, можливостей та розподілу ресурсів для жінок і чоловіків загрожує формуванням стереотипів, упередженого ставлення і часто призводить до дискримінації за ознакою статі. Це стійке, категоричне та спрощене уявлення (судження) про будь-яке явище, предмет, групу, історичну особу, що розповсюджене в певному соціальному середовищі. Це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [16], крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

У вітчизняному законодавстві закріплено чотири види насильницької та образливої поведінки в родині: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство [6]. Деякі фахівці з соціальної роботи виокремлюють також такий різновид насильства, як медичне, під яким розуміємо відмову у першій медичній допомозі, несвоєчасно наданій медичній допомозі чи наданню медикаментів. Вказаний розподіл є відносно умовним, адже зазвичай жертва потерпає від декількох видів насильства [25].

Основні ознаки насильства:

- поведінка - акт поведінки у формі дії або бездіяльності (не мотив або емоції);
- протиправність - порушує права чи свободи людини, є суспільно шкідливим або суспільно небезпечним, про що згадується у законодавстві;
- умисний характер - умисний характер діяльності (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким);
- вплив - здійснюється методом фізичного або психічного впливу;
- силова перевага. Вчиняється з використанням силової переваги. Це застосовується до осіб, які мають меншу здатність до захисту (наприклад, через вікові, фізичні, психічні особливості чи фактори зовнішньої ситуації);
- нав'язування волі. Здійснюється шляхом нав'язування своєї волі всупереч (якщо воля знаходиться в активному стані) або поза волею потерпілого.

Отже, до понятійного апарату гендерно зумовленого насильства відносяться такі поняття: як гендер (що розкриває в собі маскуліність та фемінність), насильство, агресія, агресивна поведінка, дискримінація. Насильство класифікується за декількома параметрами: явне чи приховане; одиничне чи множинне; за оточенням; за соціальним статусом постраждалих. Насильству притаманна властивість самовідтворення, до нього відносять два головні напрямки гендерно зумовленого насильства: «Публічне» або «загальне» та «Приватне» або «родинне». У вітчизняному законодавстві закріплено чотири види насильницької та образливої поведінки в родині: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство. До видів агресії як прояву насильницьких дій відносять наступні види агресії: фізична, вербальна, ворожа, альтруїстична, самоагресія, зовнішня, невмотивована, пряма, непряма, захисна, провокуюча, предметна, емоційна. Важливо розглядати агресію не тільки як поведінку, а і як психічний стан, що містить пізнавальні, емоційні та вольові компоненти. До основних ознак насильства відносяться: поведінка, протиправність, умисний характер, вплив, силова перевага, нав'язування волі.

До факторів появи та розвитку агресивної поведінки відносять «біологічні фактори», «соціальні фактори», «хімічні фактори». Гендерно зумовлене насильство означає будь-які небезпечні дії, які вчиняються проти волі людини і які базуються на соціально визначених гендерних відмінностях між жінками та чоловіками.

1.3. Проблеми та причини виникнення гендерного насильства

На сьогодні охарактеризовано типи проблем, які легітимізують агресію та насильство на підставі гендеру. Перший тип проблем викликаний непорушністю гендерного поділу статі, який впливає з «біології і природи». Ця установка наказує людям і їхнім тілам бути або чоловіком, або жінкою з усіма правилами щодо поведінки, бажань, цілей. Тіло повинне легітимізувати нашу гендерну ідентичність, саме воно має бути тим, що підтверджує відповідність загальноприйнятим рамкам. Цим завданням слугують, наприклад, «конкурси краси», які проводяться на різних соціальних рівнях та різних установах. Ці конкурси усталюють уявлення про те, що означає бути «жінкою, в чийй ідентичності не сумніваються». Непорушні норми також торкаються поведінки чоловіка, який «має заробляти гроші для родини», «бути головним», «сильним» або жінки, яка має «в усьому підтримувати чоловіка», «турбуватися», «толерувати» та інше. Тож «непорушність» традиційних норм провокує агресію до людей, котрі не вписуються в межі нормативної моделі. Наприклад, такий гендерний неформат, як трансгендерні люди, постійно стикається з негативним ставленням до себе в соціумі і різними варіантами насильства.

Другий тип проблем викликаний наявністю гендерних ієрархій «домінування-підпорядкування». Це означає, що насильство по відношенню до жінок, що порушують гендерну установку підпорядкування, соціально

легітимізується і не засуджується, до того ж провина покладається, в першу чергу, на жінку. Хворобливе прагнення чоловіків відповідати штучному еталону мужності, демонстрація гіпермаскулінності породжують нові форми «ринкової маскулінності», в основі яких лежить феномен насильства: торгівля жінками, проституція, порнографія та ін. [10].

Серед причин, що викликають чи впливають на прояви агресивної поведінки виділяють три великі групи: індивідуально-психологічні особливості особистості (егоцентризм, емоційна нестійкість, імпульсивність, тривожність, недовірливість, залежність); стресогенні чинники (спадковість, зловживання наркотиками, алкоголем і психотропними препаратами, черепно-мозкова травма, інфекційне захворювання); та характер внутрішньосімейних відносин (вплив сім'ї, друзів, колег по роботі, асоціальний коло спілкування).

Серед загальних причин гендерно зумовленого насильства можна виокремити нестачу ефективного, в тому числі і превентивного інформування громадян про гендерне насильство. Ці теми не отримують систематичного і глибокого висвітлення в ЗМІ та освітніх програмах: опиняючись в ситуації насильства, жінки та чоловіки часто не мають процесуальних знань, які дозволили б їм отримати допомогу правоохоронних органів. Молоді люди з уразливих груп, наприклад, вихованці інтернатних установ або «неблагополучних» сімей, що пережили домашнє насильство, не отримують системної інформації про те, як розпізнати гендерне насильство.

В умовах збройного конфлікту, який сам по собі є насильством, відбувається поширення домашнього насильства не тільки на території конфлікту, а й по всій країні: через стрес, викликаний війною, тривогу і психологічний стан демобілізованих учасників бойових дій після повернення їх з війни. Тому серед причин гендерного насильства в умовах збройного конфлікту в Україні визначено такі, як: 1) втрата безпеки, залежність; 2) фізична і розумова недієздатність; 2) відсутність альтернативи в рішенні змін щодо соціального статусу; 3) вживання/зловживання алкоголем, наркотиками;

4) психологічна травма і стрес, пов'язані з конфліктом, бойовими діями і переміщенням; 5) порушені ролі в родині і суспільстві; 6) незнання/відсутність відомостей про індивідуальні права, що містяться в національному і міжнародному праві; 7) відсутність довіри до правоохоронних органів або відсутність юридичного захисту, законів, спрямованих проти сексуального та гендерного насильства; 8) загальна нечутливість і відсутність правозахисних кампаній, які засуджують і викривають гендерне насильство; 9) замовчування випадків насильства і відсутність довіри до здійснення правосуддя; 10) географічне розташування та місцеве оточення (район військових дій) [30]. Про можливий зв'язок між збройним конфліктом та випадками домашнього та гендерно-обумовленого насильства згадується і в доповіді Управління Верховного комісара з прав людини за березень 2014 року по січень 2017 року «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні». Зокрема, в доповіді зазначено, що дослідження свідчать, що конфлікт може призводити до підвищення рівня домашнього насильства у зв'язку з припиненням надання [10].

Таким чином, сьогодні охарактеризовано типи проблем, які легітимізують агресію та насильство на підставі гендеру. Перший тип проблем викликаний непорушністю гендерного поділу статей, який впливає з «біології і природи». Другий тип проблем викликаний наявністю гендерних ієрархій «домінування-підпорядкування». Серед причин, що викликають чи впливають на прояви агресивної поведінки виділяють три великі групи: індивідуально-психологічні особливості особистості, стресогенні чинники, та характер внутрішньосімейних відносин. Сьогодні в нашому суспільстві виокремлюють нестачу ефективного, інформування громадян про гендерне насильство та особливості проживання населення в умовах збройного конфлікту в Україні.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Таким чином, проведений теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення гендерно зумовленого насильства дає підстави зробити такі висновки: проблематика насильства привертає увагу вчених, починаючи з XIX ст. і є міждисциплінарною. Поява на початку XX століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості насильства (З. Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція «фрустрації – агресії» Д. Долларда і Н. Міллера). Агресивна поведінка розглядалась вченими в залежності від таких підходів: інстинктивний (З. Фрейд, К. Лоренц), фрустраційний (Д. Доллард), соціальний підхід (А. Бандура). Від середини XX століття, психоаналіз почав набирати феміністського виміру в працях Н. Чодороута Д. Мітчелл. Дослідження Е. Берна вказують, що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) — є сценарна поведінка. Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник». В 70-х роках гендерне насильство розкривається в роботах Д. Герман, що представляють теорію психологічної травми та практику психотерапії травми з феміністських позицій. В США в 70-х рр. був заснований «Чоловічий визвольний рух», метою якого було привернути увагу на стереотипне сприйняття чоловіків в суспільстві (чоловіки не можуть ні вільно бавитися, ні вільно плакати, ні бути ніжними, ні проявляти слабкість тому що ці властивості «фемінні», а не «маскулінні») та усунення чоловічих проблем, шляхом зміни соціалізації хлопчиків з самого дитинства. В той же час концепція культури згвалтування розглядає сексуальне насильство як раціональне (зняття відповідальності з того, хто вчинив акт насильства, та перекладання її на жертву). На думку психолога Л. Банкрофта проблема

домашнього насильства за гендерною ознакою полягає передусім у чоловіках і саме вони відповідальні за припинення насильства в родині. М. Кауфман запроваджує поняття «тріади» чоловічого насильства як сукупності насильства проти жінок, насильства проти чоловіків та насильства проти самих себе. В той же час К. Мойер досліджував вплив гормональних змін на підвищення рівня агресивності жінок. Науковець Я. Копейко зазначив, що в чоловіків і жінок між агресивною поведінкою та рівнем тривожності наявний певний зв'язок різного характеру. У 2005 році Л. Кобилянська та Т. Мельник виділяють основні прояви гендерного насильства. У 2018 році Міністерством соціальної політики було проведене масштабне дослідження гендерних стереотипів серед українських чоловіків «Сучасне розуміння маскулінності». Насильство класифікується за декількома параметрами: явне чи приховане, одиничне чи множинне, за місцем спричинення насильства та оточенням, за соціальним статусом постраждалих. До основних ознак насильства відносяться: поведінка, протиправність, умисний характер, вплив, силова перевага, нав'язування волі, йому притаманна властивість самовідтворення. До видів агресії як прояву насильницьких дій відносять: фізична, вербальна, ворожа, альтруїстична, самоагресія, зовнішня, невмотивована, пряма, непряма, захисна, провокуюча, предметна, емоційна. До факторів появи та розвитку агресивної поведінки відносять «біологічні фактори», «соціальні фактори», «хімічні фактори». Агресивна поведінка особистості є результатом складної взаємодії соціальних і біологічних факторів, дія яких корегується конкретними відносинами, конкретною ситуацією, в яку вона потрапляє. Важливо розглядати агресію не тільки як поведінку, а і як психічний стан, що містить пізнавальні, емоційні та вольові компоненти. Гендерно зумовлене насильство виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками та стосується (але не обмежується) фізичною, сексуальною і психологічною шкодою включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом. Виділяють два головні напрямки

гендерно зумовленого насильства: «Публічне» або «загальне» та «Приватне» або «родинне». У вітчизняному законодавстві закріплено чотири види насильницької та образливої поведінки в родині: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство. Серед причин виділяють три великі, що породжують агресивну поведінку: індивідуально-психологічні особливості особистості, стресогенні чинники та характер внутрішньосімейних відносин. Охарактеризовано типи проблем, які легітимізують агресію та насильство на підставі гендеру. Перший тип проблем викликаний непорушністю гендерного поділу статі, який впливає з «біології і природи». Другий тип проблем викликаний наявністю гендерних ієрархій «домінування-підпорядкування». Серед причин, що викликають чи впливають на прояви агресивної поведінки виділяють три великі групи: індивідуально-психологічні особливості особистості, стресогенні чинники, та характер внутрішньосімейних відносин. В нашому суспільстві виокремлюють нестачу ефективного, в тому числі і превентивного інформування громадян про гендерне насильство та особливості проживання населення в умовах збройного конфлікту в Україні. Гендерне насильство невіддільне від нормативного тиску гендерних очікувань та ієрархічної організації стосунків між жінкою та чоловіком, дана проблема знаходиться тільки на початку свого вирішення.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬСТВА ЗА ҐЕНДЕРНОЮ ОЗНАКОЮ

2.1. Індивідуально-психологічні особливості прояву насильства

Психологічні аспекти насильства вивчалися такими психологами, як Д. Левінсон, Дж. Кобрін, Д. Фінкелхорн, Д. Іванік, К. Брон, Р. Ленг, А. Міллер, Т. Тігер, А. Фродо, Дж. Маколей та ін. Зокрема, Т. Тігер стверджує, що до шести років відмінностей між хлопчиками й дівчатками немає, лише згодом виникають відмінності, обумовлені статево-рольовим вихованням. Дослідники А. Фродо і Дж. Маколей вважають, що жінки, маючи вираженішу емпатію, тривогу та почуття провини, пригнічують у себе відкритий вияв агресивності там, де чоловіки її не приховують [10].

Насильство виступає крайнім виявом дискримінації за ознакою статі та багато в чому породжується гендерною нерівністю в суспільстві. Учений П. Ковальов із цього приводу зауважує, що особи чоловічої статі переважно схильні до прямої та непрямой фізичної агресії (бійці), а також до прямої вербальної, а особи жіночої статі – до непрямой вербальної агресії. Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресивного афекту: якщо вияви зовнішньої відкритої агресії більше притаманні чоловікам, то жінкам властива внутрішньо спрямована агресія, яка супроводжується почуттям безпорадності, безнадійності, самотності. Крім цього, є статеві відмінності у ставленні до агресії. Дослідник Р. Бэрон і Д. Річардсон [4] зазначають, посилаючись на низку інших авторів, що жінки, на відміну від чоловіків, поважають схильність до домінування у свого потенційного чоловіка вельми привабливою рисою. Ці дані надають можливість біологам припускати, що

наполегливість як форма вияву агресивності може допомагати чоловікам передавати свої гени наступному поколінню. Чоловіки після агресивної поведінки, здебільшого, слабше відчують провину і тривогу. Жінки ж, навпаки, стурбовані можливими її наслідками. Виявивши агресію, вони будуть реагувати на неї почуттям провини і страху, стверджує Х. Хекхаузен [36].

Сучасні дослідження у психології, ендокринології показали, що насправді різниця між чоловіками та жінками не така вже й суттєва. Так, встановлено, що вони не відрізняються між собою у вираженні злості і загальної агресії; не існує стійких відмінностей між побудовою та функціонуванням чоловічого і жіночого мозку; не існує суто «чоловічих» або «жіночих» гормонів; і у чоловіків, і у жінок однакова гормональна реакція на немовлят; їм однаковою мірою потрібні як сексуальні, так і емоційні стосунки.

Біологічна стать (чоловіча, жіноча) формується внутрішньоутробно, а після народження - дітей вчать відповідним нормам і правилам поведінки, в тому числі тому, як вони повинні взаємодіяти з іншими людьми тієї ж або протилежної статі вдома, на роботі та загалом у суспільстві.

Але в той же час сьогодні й досі існує проблема гендерної дискримінації у вихованні хлопчиків і дівчат, наприклад: скажімо, хлопець, у якого є бажання і хист до вишивання, через багаторічні вимоги навчальної програми з трудового навчання змушений був займатися технічними видами праці, які йому осоружні або якщо авторка або автор хоче показати, як чинити не можна, — зображує хлопчика (на малюнках, що попереджають про небезпеку у ролі «поганців» часто чоловіки), натомість усі правильні дії виконують дівчатка. Або стереотипне відображення жінки як домогосподарки, а чоловіка — як представника «мужніх» професій (поліцейський, пожежник тощо). З дитинства нав'язується уявлення про «чоловічі» й «жіночі» професії, про асиметричні стосунки в сім'ї, закладаються комплекси меншовартості жінок і, як наслідок, суспільство втрачає своїх активних громадян [9].

До типового жіночих рис слід віднести: м'якість, пасивність, поступовість, чутливість, ніжність, сором'язливість, співчуття, здатність до співпереживання. Соціальні стереотипи жіночих рис більше пов'язані з емоційними аспектами, рідше з аспектами успішності. Чоловічі риси ж характеризуються незалежністю, напористістю, домінантністю, рішучістю, активністю, самостійністю, агресивністю, прагненням досягнень [37].

Індивідуально-психологічні особливості жертв гендерного насильства, багато в чому збігаються з рисами, якими характеризуються жертви-жінки, а саме: занижена самооцінка, тривожність, невротизм, залежність, невпевненість у собі, внутрішня агресивність, втрата орієнтирів, а також несформованість моральних цінностей, відсутність ціннісних орієнтацій на духовний розвиток, низька повага до себе та інших. Окремий випадок становить алкоголізм чоловіка, коли жінка, не маючи інших засобів впливу, вдається до психологічного та економічного тиску, а то й фізичної сили. Також виділяють індивідуально-психологічні особливості жертв, що породжують економічне насильство в сім'ї: невіра в себе та незнання своїх прав і можливостей на основі низької самооцінки, що й породжує перш за все економічну залежність; низький соціальний статус (не працює); низький рівень правової культури (незнання законів); неправильні соціальні установки та стереотипи стосовно місця, прав і ролі в сім'ї з позиції жертви. Норми жіночності вимагають від жінок покірності, неагресивності, підкорення, що цілком вписується у модель навченої безпорадності Мартіна Селігмана. Відчуття безпорадності, на його погляд, формується, коли людина не отримує досвіду розв'язання складних життєвих завдань; у неї не сформована потреба у пошуку; вона вважає, що будь-хто може справитися із завданням, але не вона; тривалий час знаходиться в ситуаціях, де не бачить зв'язку між власними діями та їх наслідками [10].

Значну роль у формуванні чоловічих рис відіграють жінки, взаємодіючи з чоловіками в приватному та громадському житті. Інакше кажучи, саме суспільство, а не біологічні відмінності, обмежує чоловіків і жінок певними

маскулінними та фемінними характеристиками, що пов'язані з індивідуальними рисами особистості. М. Кіммель наголошує, що атрибути маскулінності пов'язані з гендерованими соціальними ролями, наслідування яких очікується від чоловіків у більшості різних суспільств і культур характеристики маскулінності, що стереотипно відносяться до чоловічих рис, пов'язані з іміджем сильного, сміливого, амбітного, самодостатнього та авторитетного лідера, який може раціонально контролювати власні емоції. На противагу цьому, риси характеру, що стереотипно відносяться до жіночності, пов'язуються з емпатією, чутливістю, пасивністю, вірністю, ірраціональністю та турботливістю. Поширеними залишаються також припущення, що чоловіки та жінки не лише відрізняються, але й схильні діяти як полярні протилежності; при цьому жінкам бракує якостей, які найбільше поширені серед чоловіків, і навпаки [31].

Особистість людини формується під впливом як біологічних (генетичних), так і соціальних чинників. В одних випадках і чоловік, і дружина можуть виступати як активна, провокуюча сторона сімейного конфлікту, в інших – власними діями або бездіяльністю (внаслідок соціальних, психологічних або біологічних причин) сприяти вчиненню правопорушень щодо своєї персони або скоювати злочин як відповідь на агресію з боку партнера. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні передбачає орієнтування на індивідуальний розвиток дитини, її здібності, вподобання, можливості незалежно від статі.

Часто потерпілі від сімейного насильства мають виражені акцентуації характеру – депресивну, тривожну, демонстративну. Акцентуації характеру є варіантом психічної норми, проте вони свідчать про наявність у людини яскраво виражених рис характеру, що пов'язані з типом її реагування, основними потребами, захисними механізмами [38].

До психологічних аспектів насильства відносять:

а) активний аспект психологічного насильства – психологічні впливи агресивного характеру (погрози, приниження, картання, зневаження, знуцання, висміювання надмірні вимоги, надмірна критика, брехня, ізоляція, заборона на певну поведінку та переживання, негативне оцінювання, фрустрація основних потреб тощо), умисні дії (різною мірою усвідомлені), спрямовані використання іншого для отримання певних вигод (психологічних, фінансових, соціальних тощо);

б) інтерактивний аспект психологічного насильства – характер психологічної взаємодії (на одному полюсі домінантність, непередбачуваність, афективність, а на іншому невпевненість, безпорадність та самоприниження);

в) пасивний аспект психологічного насильства – це психологічні ефекти впливів, названих вище (втрата довіри до себе та світу, дифузна самоідентичність, полезалежний когнітивний стиль, зовнішній локус контролю, тривожність, поступливість, комунікативна некомпетентність та відстороненість, низька самооцінка, затримка фізичного та психічного розвитку, депресія, різні форми залежності, психосоматичні розлади тощо).

Використовуючи таку диференціацію, ми можемо розглядати насильство як деструктивну інтерперсональну форму взаємодії, яка обумовлює негативні зміни в особистості всіх учасників. З одного боку, проявляється у зловживаннях та «перпїтрейтеризації» (від англійського perpetrator – злочинець), а з іншого, невротизації та «віктимізації» (від англійського victim – жертва) [10].

Дослідники А. Фродо і Дж. Маколей вважають, що жінки не менше схильні до агресії, якщо розцінюють свої дії як справедливі чи відчувають себе вільними від відповідальності. Саме суспільство, а не біологічні відмінності, обмежує чоловіків і жінок певними маскулініними та фемінними характеристиками, що пов'язані з індивідуальними рисами особистості.

Вивчаючи психологічні аспекти насильства Т. Тігер висунув твердження, що до шести років відмінностей між хлопчиками й дівчатками немає, лише згодом виникають відмінності, обумовлені статево-рольовим вихованням.

Учений П. Ковальов зауважує, що особи чоловічої статі переважно схильні до прямої та непрямой фізичної агресії (бійці), а також до прямої вербальної, а особи жіночої статі – до непрямой вербальної агресії. Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресії. Дослідник Р. Бэрон і Д. Річардсон, що наполегливість як форма вияву агресивності може допомагати чоловікам передавати свої гени наступному поколінню. Чоловіки після агресивної поведінки, здебільшого, слабше відчують провину і тривогу. Жінки ж, навпаки, стурбовані можливими її наслідками. Х. Хекхаузен стверджує, що виявивши агресію, жінки будуть реагувати на неї почуттям провини і страху. Сучасні дослідження показали, що не існує стійких відмінностей між побудовою та функціонуванням чоловічого і жіночого мозку. Але в той же час сьогодні й досі існує проблема гендерної дискримінації у вихованні хлопчиків і дівчат, з дитинства нав'язується уявлення про «чоловічі» й «жіночі» професії. Але саме суспільство, а не біологічні відмінності, обмежує чоловіків і жінок певними маскулініними та фемінними характеристиками.

Отже, індивідуально-психологічні особливості особистості чоловіків і жінок можуть виступати як активна, провокуюча сторона сімейного конфлікту, в інших – власними діями або бездіяльністю (внаслідок соціальних, психологічних або біологічних причин) сприяти вчиненню правопорушень щодо своєї персони або скоювати злочин як відповідь на агресію з боку партнера. Психологічне насильство включає наступні аспекти: активний; інтерактивний; пасивний аспекти насильства. Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресивного афекту. До типового жіночих рис слід віднести: м'якість, пасивність, поступовість, чутливість, ніжність, сором'язливість, співчуття, здатність до співпереживання. Стереотипи жіночих рис більше пов'язані з емоційними аспектами, рідше з аспектами успішності. Чоловічі риси ж характеризуються незалежністю, напористістю, домінантністю, рішучістю, активністю, самостійністю, агресивністю, прагненням досягнень.

2.2. Психологічні аспекти насильницької поведінки за гендерною ознакою

Структура суспільних відносин не позбавляє індивіда свободи волі, і за кожним актом насильства стоїть відповідальність дорослої дієздатної особистості. Тому психологічні дослідження спрямовані на пошук ключів до розуміння поведінки жертв і агресорів.

Гендерно зумовлене насильство передбачає, що це насильство спрямоване проти чоловіка або жінки на основі їх конкретної ролі в суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців, щоб ствердити та відтворити усталені гендерні ролі і норми [30].

Відмінність у поведінці хлопчиків і дівчаток визначена не їхніми фізіологічними особливостями, а соціокультурними факторами. А якщо ці фактори не вроджені, а сконструйовані суспільством, їх можна змінити, змінюючи свідомість людей: створюючи для дітей новий простір можливого життєвого вибору, підтримуючи їх в їхніх бажаннях й уподобаннях [9].

Прояви агресивності у поведінці чоловіків і жінок різняться за вектором спрямування агресивного афекту: якщо вияви зовнішньої відкритої агресії більше притаманні чоловікам, то жінкам властива внутрішньо спрямована агресія, яка супроводжується почуттям безпорадності, безнадійності, самотності. Дані дослідження Л. Чаговця свідчать, що у чоловіків перше місце за рівнем виявлення займає фізична агресія, друге – вербальна, третє – негативізм, четверте – роздратованість, п'яте – непрямая агресія. У жінок на першому місці вербальна агресія, на другому – роздратованість, на третьому – фізична агресія, на четвертому – негативізм, на п'ятому – непрямая агресія. У жінок, порівняно з чоловіками, меншою мірою виявляються фізична агресія і негативізм, а більшою – непрямая агресія та роздратованість [28].

Жертви насильства не належать до якоїсь однієї расової, вікової, соціально-економічної групи. Вони складають досить різномірну групу, у яку їх

об'єднує, в основному, той факт, що всі вони стали жертвами злочину, скоєного із застосуванням насильства. Стан жертви насильства є результатом дій інших людей, а не її особистих якостей. Поведінка і особливості жертви насильства значною мірою можуть бути наслідком життєвої ситуації, що склалась і характеризується наявністю насильства. Для жертв насильства характерна пасивнопоглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертвовності, ригідність установок. Майже завжди відзначається наявність низької самооцінки, невпевненості в собі, залежності від інших, невірноваженості, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності [32].

Насильство по відношенню до жінок є головним фактором смерті та інвалідності серед жінок репродуктивного віку, воно спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно. Жінки, стають жертвами насильства через їхню соціальну віктимізацію та через формування у них навчальної безпорадності. Віктимізація – це процес перетворення особи чи групи осіб на реальну жертву, а також результат такого процесу; віктимізувати означає: перетворити когось на жертву злочину. Віктимність має різний рівень вияву: чим вища віктимність особи, тим більша ймовірність того, що вона стане жертвою злочину [10].

Формування чоловічої ідентичності зазнає постійного тиску з боку суспільства, яке висуває певні вимоги щодо норм та стандартів поведінки чоловіків. Невідповідність між цими очікуваннями та їх втіленням у реальному житті може призводити до негативних наслідків, що концептуалізуються в рамках теорії «кризи маскулінності». Зокрема, через відчуття нереалізованості чоловіки можуть шукати інших шляхів підтвердження власної маскулінності, в тому числі через зловживання алкоголем, поширення ризикованих форм поведінки або вияви агресії [31].

Більше ніж 200 досліджень доводять, що чоловіки, так само як і жінки, стають жертвами цього соціального явища. Вважається, що не менше половини

випадків агресивної поведінки в сім'ї спрямовано на представників сильної статі. Причиною замовчування реального стану речей є ставлення членів суспільства до чоловіків-жертв домашнього насильства як до слабких, таких, що не можуть побудувати стосунки в сім'ї за традиційною схемою «чоловік в домі господар» та таких, що не заслуговують на допомогу оточуючих, саме це і актуалізує більш детальний аналіз явища – домашнє насильство над чоловіками [15]. Як біологічні причини такого виду насильства, можуть виступати фізичні вади, хвороби, інвалідність чоловіка. Матеріальна залежність від дружини, безробіття виступають економічними причинами насильства в сім'ї стосовно чоловіків. У таких сім'ях часто спостерігаються формальні стосунки з причин хвороби та маніпулювання інтимними стосунками з боку жінок. До психологічних особливостей чоловіків, що стають причинами здійснення актів насильства по відношенню до них є насамперед зокрема залежні, психастенічні риси характеру. Зазвичай, у таких випадках у чоловіка наявний негативний досвід батьківської сім'ї, де мати була головною, а батько приниженим та ображеним. Чоловіки, що зазнають насильства в сім'ї часто мають сексуальні проблеми або відзначаються неадекватною статево-рольовою самоідентифікацією; у таких сім'ях спостерігається переплутаність соціальних ролей, що виявляється передусім у домінуванні жінки, повній підлеглості і безпорадності чоловіка, в якого низький рівень потреб та бажань, несформоване почуття власної гідності. Звідси – низький статус чоловіка у власній сім'ї, а інколи його роль – це такий собі «хлопчик для биття». Досить часто у чоловіків, що зазнають насильства в сім'ї, спостерігається інфантильність, недорозвиненість структури власного «Я», низька самооцінка, духовна криза [38].

Результати опитування чоловіків середнаселення нашої країни виявили, що чоловіки, які обговорюють власні проблеми (зокрема і випадки насильства стосовно їх особистості з боку жінок) з іншими людьми, основна частина звертаються по підтримку до друзів і знайомих (третина опитаних). Кожен

шостий шукає підтримки власних батьків, кожен дев'ятий – з боку дружини або співмешканки. На жаль, низьким залишається рівень довіри респондентів до фахівців, які надають спеціалізовану психологічну допомогу (психологи, спеціальні групи підтримки тощо) або правову допомогу. Загалом, домашнє насильство сприймається чоловіками як внутрішньосімейна проблема, що не має обговорюватися зі сторонніми людьми.

Отже, встановлено, що жінки і чоловіки потерпають від насильства в різних ситуаціях: для чоловіків вище ймовірність зазнати насильства чи навіть загинути в результаті збройного конфлікту, насильства з боку чужих людей або самогубства. Натомість жінки частіше зазнають насильства чи гинуть від рук знайомих людей, в тому числі інтимних партнерів. Жінки розглядають агресію як вираження емоційного напруження в гніві. Чоловіки ж ставляться до агресії як до інструменту, вважаючи її моделлю поведінки, до якої вдаються для отримання різноманітної соціальної та матеріальної винагороди. Статеві відмінності у фізичній агресії найпомітніші в ситуаціях, коли до агресії змушені вдатися (наприклад, у зв'язку з виконанням соціальної ролі), на відміну від ситуацій, коли до неї вдаються без жодного примусу. Крім того, схильність чоловіків демонструвати агресію очевидніша після сильної провокації, ніж за її браку [5]. Насильство не завжди позбавляє життя, але майже завжди підриває здоров'я, порушує безпеку та незалежність постраждалих. При цьому гендерно зумовлене насильство часто приховується через звинувачення жертви та безкарність злочинців. Як наслідок – набуває системного характеру. Спеціалісти, які працюють у кризових центрах, зазвичай описують стосунки домашнього насильства як бажання влади і контролю з боку суб'єкта насильства й відношення підкорення і залежності з боку об'єкта насильства. Суттєвим є бажання повністю підкорити іншу людину своїй владі, зробити її безпомічним об'єктом власної волі, стати її богом і мати можливість зробити з нею все, що завгодно. Принизити її, поневолити – це лише засоби досягнення цієї мети, а найрадикальніша мета – примусити її страждати, адже немає

більшої влади над людиною, ніж примушувати її терпіти страждання, і щоб вона не могла захищатися проти цього [32].

Таким чином, насильство є в більшій мірі вивченою умисною поведінкою, аніж наслідком стресу, індивідуальної патології, зловживання речовинами, або дисфункціональних стосунків. Кривдники, що вчинили насильство, уникають відповідальності за свою поведінку, звинувачуючи у насильстві когось або щось, заперечуючи безпосередньо факт насильства, або применшуючи значення своєї поведінки. Прояви агресивності у поведінці чоловіків і жінок відрізняються за вектором спрямування агресивного афекту. Дані дослідження Л. Чаговця свідчать, що у жінок, порівняно з чоловіками, меншою мірою виявляються фізична агресія і негативізм, а більшою – непряма агресія та роздратованість. У чоловіків перше місце займає фізична, а останнє – непряма агресія. Для жертв насильства характерна пасивно споглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертвості, ригідності установок. Насильство по відношенню до жінок є головним фактором смерті та інвалідності серед жінок репродуктивного віку. Формування чоловічої ідентичності зазнає постійного тиску з боку суспільства, яке висуває певні вимоги щодо норм та стандартів поведінки чоловіків, невідповідність між цими очікуваннями від чоловічої поведінки можуть знаходити прояв через інші шляхи підтвердження власної маскулінності, в тому числі через вияв агресії. В той же час, не менше половини випадків агресивної поведінки в сім'ї спрямовано на представників сильної статі, що можуть мати біологічні, економічні, психологічні та інтимні причини насильства стосовно чоловіків. Домашнє насильство сприймається чоловіками як внутрішньосімейна проблема, що не має обговорюватися зі сторонніми людьми.

2.3. Характеристика видів агресії та психологічний сенс циклу насильництва

Розглядають ще один важливий аспект насильства щодо характеру поведінки насильника - гаряче та холодне насильство [15].

Для гарячого насильства, характерною є така психологічна особливість поведінки насильника, як оскаженіння - переповнене емоціями явище розриву психічної оболонки особистості. Ця оболонка якийсь час стримує народжені психічною напругою, безсиллям, ненавистю, почуття гніву, люті, агресії тощо.

Почуття гніву і люті зростають, виникає оскаженіння як скупчення цих почуттів і хоча більшість людей визнають непристойність таких почуттів, те переживання екстазу, яке притаманне розв'язку стану оскаженіння має деяку привабливість. Це потужна темна сила, яка руйнує особистість, керує нею, руйнує її мораль та етичні засади.

Холодне насильство - це певний сценарій насильницької поведінки, що базується чи на сценаріях, які людина засвоїла на протязі свого життя, найчастіше у своїй батьківській сім'ї, чи навіть, на певній культурі людських стосунків. Брудні лайки є безперечним проявом психологічного насильства. Коли дитина, підліток, юнак зростають серед брудних лайок, вони стають для нього(на жаль, часто-густо і для дівчини) нормою. А для коханого партнера (дівчини, а іноді і хлопця), дружини його поведінка, наповнена брудними лайками - вже сценарій холодного насильства. Часто у своєму сімейному житті така людина, що зростала у сім'ї, де нормою були образи, приниження, обмеження, ігнорування, лайки, реалізує ці звичні сценарії. На жаль, зараз, мандруючи містом, не так вже і рідко можна почути, коли обидва закохані спілкуються між собою за допомогою брудних слів.

Аналізуючи психологічні особливості насильства, варто розглянути поняття циклу насильства (рис.2.1), як явища, що є проявом частіше гарячого

насильства, нестриманих почуттів насильника, його екстазу у прояві сильних темних сил оскаженіння.

Теорія циклічності насильства, засновником якої є доктор Л. Уолкер, включає три певні стадії. Тривалість кожної стадії і їх періодичність варіюються в кожному окремому випадку. Патерни циклу насильства різні, але завжди повторюються, нарощуючи силу і частоту.

Рис. 2.1. Цикл насильства

Цикл насильства - це психологічний механізм стосунків між насильником та жертвою, який визначився при всебічному розгляді фактів насильства на гендерній основі, при намаганнях запобігти насильству, подолати його наслідки. Виявляється, що цей механізм є досить розповсюдженим і стандартним. Тому варто його проаналізувати з психологічної точки зору, ще раз пошукати механізми зупинення соціальної естафети насильства, знайти важелі оцінки поведінки насильника і жертви з тим, щоб вийти з цього кола.

Як вказують фахівці, цикл насильства може мати різну тривалість – від декількох годин до багатьох років. В практиці психологічного консультування ми часто зустрічаємося з сім'ями, в яких цикл насильства у прямому сенсі тривав роки (2-3), а в цілому, вже не цикл, а циклічний процес тривав від 12 до

20 років. Циклу насильства є притаманним повторення етапів розвитку стосунків насильника та жертви [23].

Типовою ситуацією фізичного насильства - є побиття, знущання, аж до згвалтування на очах дітей. Це може бути сексуальне насильство - примус до сексу, жорстоке поводження під час сексу тощо. Об'єктом фізичного насильства найчастіше стає жінка. Як стверджують американські науковці, у 75% випадків домашнього насильства жертвами насильства стають і діти [6].

Досить розповсюдженим є психологічне насильство. Об'єктами такого насильства часто стають жінка, діти але не поодинокими жертвами психологічного насильства можуть стати і чоловіки. Типовий варіант - насильник просить вибачення, обіцяє, що більше такого не станеться. Налякана жертва дуже хоче цьому вірити, сподівається на краще життя, вірить, що своєю поведінкою буде сприяти мирному співіснуванню членів родини.

Наступає заспокоєння, а за ним і примирення. Кривднику часто вдається переконати жертву, що вона сама багато в чому винна - чому не виконувала його вимоги, чому провокувала його на агресивні дії. Часто кривдники не тільки вибачаються, але й роблять цінні подарунки.

Етап насильства завершений. Кривдник встановив чи підтвердив жорсткі норми поведінки, виконання яких, за його ствердженням може запобігти акту насильства; жертва впевнена, що вона спровокувала акт насильства і тепер, коли вона знає правила, їй залишається тільки суворо їх виконувати і все владнається, у стосунках буде панувати спокій [17].

Статистичні дані масштабів проблеми:

Сім'я виступає головним осередком, де формуються та закріплюються уявлення щодо прийнятних у суспільстві ролей, обов'язків та повноважень жінок і чоловіків. Як показали результати дослідження, в українському суспільстві зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків, відповідно до яких за чоловіками закріплюється роль годувальника родини, а на жінок покладаються зобов'язання щодо ведення господарства, піклування про

родину та догляду за дітьми. Зокрема, майже 70% опитаних чоловіків погодилися з твердженням, що найважливіша роль жінки – піклуватися про власну оселю та готувати їжу для родини. Внаслідок нерівного поділу сімейних обов'язків, середній час, який жінки витрачають на хатню роботу, практично вдвічі перевищує середні часові витрати чоловіків (відповідно 29 проти 15 годин на тиждень). Аналогічний дисбаланс характеризує й розподіл часу, що проводять батьки разом із власними дітьми (жінки в середньому 49 год. на тиждень, чоловіки – відповідно 22 год. на тиждень). У кінцевому підсумку, відмінності в сприйнятті соціальних функцій жінок і чоловіків зумовлюють нерівне ставлення та підпорядковане становище жінок, а невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя може призводити до розчарувань та конфліктів у родині. На жаль, поширення злочинів, що вчиняються на сексуальному підґрунті, в Україні залишається досить високим. Зокрема, в 2016 році кількість зґвалтувань та спроб зґвалтувань зросла на 15,1% порівняно з даними минулого року (відповідно 328 проти 285 випадків). Упродовж 2016 року за вчинення 240 таких злочинів особам повідомлено про підозру (розкрито 73,2%), залишок нерозкритих злочинів минулих – 231 випадків. За 9 місяців 2017 року обліковано 249 зґвалтувань, із них у 213 випадках особам вручено повідомлення про підозру (рівень розкриття – 86%), що ця особа мала тяжкі дитячі психологічні травми [31].

- За даними ООН, кожна 3-я жінка у світі стикається із домашнім насильством, як правило фізичним чи сексуальним.
- 38 % загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами (Глобальне дослідження ВООЗ).
- Від 29% до 62% жінок, що страждають від насильства в сім'ї, не заявляють в поліцію (ВООЗ).

У 2014 р. Фонд народонаселення ООН опублікував результати дослідження стосовно поширеності насильства щодо дівчат та жінок в Україні, (опитування 1 606 жінок з репрезентативної вибірки в національному масштабі.

Результати дослідження показали:

- 21,6 % жінок віком 15–49 років упродовж життя зазнавали фізичного, психологічного чи сексуального насильства з боку нинішнього або колишнього партнера;

- 7,9 % жінок віком 15–49 років упродовж життя зазнавали сексуального насильства з боку партнера чи іншої особи;

кожна шоста жінка в Україні пережила принаймні одну з форм насильства з боку інтимного партнера протягом останніх 12 місяців [20].

Чоловічі проблеми:

- чоловіки живуть в середньому в 63 роки, що на 11 років менше тривалості життя жінок (74), але чоловіки йдуть на пенсію як і жінки (за новим законом – у 60 років);

- мають найвищі в світі темпи зростання захворювання на ВІЛ/СНІД та туберкульоз;

- приблизно третина неспроможні залишити після себе нащадків;

- майже кожен п'ятий хворів на недугу, що передається статевим шляхом;

- становлять 80% самогубців та тих, хто переніс інфаркт чи інсульт;

- щороку 80 тисяч чоловіків відходять з життя у працездатному та репродуктивному віці (у ситуації конфлікту на Сході ця цифра значно виросла);

- 90% ув'язнених у тюрмах – чоловіки;

- примусовий призов до армії, участь у військових конфліктах;

- при розлученні суд зазвичай присуджує дитину матері;

- страждають від відсутності розвиненої андрологічної медичної служби (жінки мають мережу гінекологічних клінік);кастрація.

Жіночі проблеми:

- кількість жінок перевищує кількість чоловіків – 54 % проти 46%;

- за наявності однакової кваліфікації з чоловіком саме жінку не наймуть на роботу;

- 75% в Україні державних службовців жінки, але на вищих щаблях керівних посад вони майже відсутні;
- Заробітна плата жінок на 30% нижча від заробітної плати чоловіків;
- Зараз 80% біженців – це жінки й діти.
- Витрата великої кількості часу на домашнє домогосподарство:
 - у середньому 15 місяців життя витрачається на миття посуду;
 - 5 років – на приготування їжі.
 - жінка фактично працює на 4-6 годин більше чоловіка, але праця в домашньому господарстві не враховується як продуктивна [20].

Отже, серед важливих аспектів насильства щодо характеру поведінки насильника виділяють гаряче (оскаженіння) та холодне (сценарій поведінки, який людина засвоїла на протязі свого життя) насильство. Теорія циклічності насильства, засновником якої є доктор Л. Уолкер, включає чотири стадії (наростання напруги, акт насильства, примирення, медовий місяць), та є проявом гарячого насильства. Тривалість кожної стадії і їх періодичність варіюються в кожному окремому випадку. Цикл насильства може мати різну тривалість – від декількох годин до багатьох років. Статистичні данні досліджень насильства в Україні за останні 5 років виявили невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя, щоможе призводити до розчарувань та конфліктів у родині. Поширення випадків різних проявів насильства, що вчиняються в Україні на сьогоднішній день, залишається досить високим, що породжує низку чоловічих та жіночих проблем.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Психологічні аспекти насильства вивчалися такими психологами, як Д. Левінсон, Дж. Кобрін, Д. Фінкелхорн, Д. Іванієк, К. Брон, Р. Ленг, А. Міллер, Т. Тігер, А. Фродо, Дж. Маколей та ін. Зокрема Т. Тігер вивчаючи психологічні аспекти насильства, висунув твердження, що до шести років відмінностей між хлопчиками й дівчатками немає, лише згодом виникають відмінності, обумовлені статево-рольовим вихованням. Учений П. Ковальов зауважує, що особи чоловічої статі переважно схильні до прямої та непрямой фізичної агресії (бійці), а також до прямої вербальної, а особи жіночої статі – до непрямой вербальної агресії. Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресії. Дослідник Р. Берон і Д. Річардсон зазначають, що наполегливість як форма вияву агресивності може допомагати чоловікам передавати свої гени наступному поколінню. Чоловіки після агресивної поведінки, здебільшого, слабше відчують провину і тривогу. Жінки ж, навпаки, стурбовані можливими її наслідками. Х. Хекхаузен стверджує, що виявивши агресію, жінки будуть реагувати на неї почуттям провини і страху. Сучасні дослідження показали, що не існує стійких відмінностей між побудовою та функціонуванням чоловічого і жіночого мозку. Але в той же час сьогодні й досі існує проблема гендерної дискримінації у вихованні хлопчиків і дівчат, з дитинства нав'язується уявлення про «чоловічі» й «жіночі» професії. Але саме суспільство, а не біологічні відмінності, обмежує чоловіків і жінок певними маскулініними та фемінними характеристиками. Отже, індивідуально-психологічні особливості особистості чоловіків і жінок можуть виступати як активна, провокуюча сторона сімейного конфлікту, в інших – власними діями або бездіяльністю (внаслідок соціальних, психологічних або біологічних причин) сприяти вчиненню правопорушень щодо своєї персони або скоювати

злочин як відповідь на агресію з боку партнера. Психологічне насильство включає наступні аспекти: активний; інтерактивний; пасивний. Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресивного афекту. До типово жіночих рис слід віднести: м'якість, пасивність, поступливість, чутливість, ніжність, сором'язливість, співчуття, здатність до співпереживання. Стереотипи жіночих рис більше пов'язані з емоційними аспектами, рідше з аспектами успішності. Чоловічі риси ж характеризуються незалежністю, напористістю, домінантністю, рішучістю, активністю, самостійністю, агресивністю, прагненням досягнень. Насильство є в більшій мірі вивченою умисною поведінкою, аніж наслідком стресу, індивідуальної патології, зловживання наркотичними речовинами, або дисфункціональних стосунків. Кривдники, що вчинили насильство, уникають відповідальності за свою поведінку, звинувачуючи у насильстві когось або щось, заперечуючи безпосередньо факт насильства, або применшуючи значення своєї поведінки. Прояви агресивності у поведінці чоловіків і жінок відрізняються за вектором спрямування агресивного афекту. Дані дослідження Л. Чаговця свідчать, що у жінок, порівняно з чоловіками, меншою мірою виявляються фізична агресія і негативізм, а більшою – непряма агресія та роздратованість. У чоловіків перше місце займає фізична, а останнє – непряма агресія. Для жертв насильства характерна пасивнопоглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертвовності, ригідності установок. Насильство по відношенню до жінок є головним фактором смерті та інвалідності серед жінок репродуктивного віку. Формування чоловічої ідентичності зазнає постійного тиску з боку суспільства, яке висуває певні вимоги щодо норм та стандартів поведінки чоловіків, невідповідність між цими очікуваннями чоловічої поведінки можуть знаходити прояв через інші шляхи підтвердження власної маскулінності, в тому числі через вияв агресії. В той же час, не менше половини випадків агресивної поведінки в сім'ї спрямовано на представників сильної статі, що можуть мати біологічні, економічні, психологічні та інтимні причини

насильства. Домашнє насильство сприймається чоловіками як внутрішньосімейна проблема, що не має обговорюватися зі сторонніми людьми. Важливий аспект насильства щодо характеру поведінки насильника – це гаряче (оскаженіння) та холодне (сценарій поведінки, який людина засвоїла на протязі свого життя) насильство. Теорія циклічності насильства, засновником якої є доктор Л. Уолкер, включає чотири стадії (наростання напруги, акт насильства, примирення, медовий місяць), та є проявом частіше гарячого насильства. Тривалість кожної стадії і їх періодичність варіюються в кожному окремому випадку. Цикл насильства може мати різну тривалість – від декількох годин до багатьох років. Статистичні данні досліджень насильства в Україні за останні 5 років виявили невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя, що може призводити до розчарувань та конфліктів у родині. На жаль, поширення злочинів, що вчиняються на сексуальному підґрунті, в Україні залишається досить високим, що породжує низку чоловічих та жіночих проблем. Отже, гендерне насильство невіддільне від нормативного тиску гендерних очікувань та ієрархічної організації стосунків між жінкою та чоловіком.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Організація і методи дослідження індивідуально-психологічних особливостей прояву насильства у чоловіків і жінок

Основним завданням емпіричної частини нашої дипломної роботи є проведення психодіагностичного дослідження психологічних особливостей гендерно зумовленого насильства. На підготовчому етапі ми визначилися з вибіркою респондентів, це дорослі чоловіки та жінки віком від 25 до 35 років, що мають вищу освіту. Дослідження проводилося нами у вересні 2020. Опитування було проведено серед 100 осіб, серед яких 50 чоловіків та 50 жінок.

Для реалізації психодіагностичного дослідження психологічних особливостей особистості нами було проведено опитування. Джерелом отримання інформації в нашому випадку були усні судження респондентів. Для отримання більш достовірної інформації нами були відібрані чотири методики, на прояв таких якостей: агресія (опитувальник Л. Почебут), вольова саморегуляція (методика О. Зверькова та Є. Ейдмана), гендерні відмінності (опитувальник С. Бем). Надійність достовірності отриманих результатів ми продіагностували за допомогою шкали прагнення до схвалення (шкала брехні), розробленої Д. Марлоу і Д. Крауном.

Тест агресивності (Опитувальник Л. Почебут).

Пропонований тест виявляє звичайний стиль поведінки випробовуваних в стресових і конфліктних ситуаціях. Респондентам необхідно було однозначно відповісти на 40 питань «так», або «ні». Відповідь відзначається на бланку,

поставивши знак «+» або «-» проти номера питання у відповідній колонці. (Додаток А). Всього опитувальник містить 5 діагностичних шкал агресивності:

Вербальна агресія (ВА) - людина вербально, словами, висловлює своє агресивне ставлення до іншої людини, вживає словесні образи.

Фізична агресія (ФА) - людина схильна фізично виражати агресію по відношенню до іншої людини і може застосувати грубу фізичну силу.

Предметна агресія (ПА) - людина зриває свою агресію на оточуючих предметах.

Емоційна агресія (ЕА) - у людини при спілкуванні з іншою людиною виникає емоційне відчуження, почуття підозрливості, ворожості, неприязні і недоброзичливості по відношенню до нього.

Самоагресія (СА) - людина не знаходиться сама з собою в гармонії та злагоді. У неї відсутні або ослаблені механізми захисту «Я», вона виявляється беззахисною по відношенню до агресивного середовища.

Для дослідження впливу гендерних особливостей та можливих відмінностей прояву насильства за гендерною ознакою нами був відібраний опитувальник С. Бем (Додаток Б) - спрямований на виявлення психологічної статі, що проявляється ступенем вираженості маскулінних і фемінних характеристик, визначає тип особистості: маскулінний, фемінний, андрогінний. Маскулінність — набір характерних рис, ознак, способів поведінки та ролей, що широко визнаються притаманними чоловічому гендеру у межах певного суспільства у визначений історичний період. Модель маскулінності формується на підставі характеру соціальних відносин, особистих самоідентифікації та орієнтацій, а також біологічних характеристик. Характеристики маскулінності, що стереотипно відносяться до чоловічих рис, пов'язані з іміджем сильного, сміливого, амбітного, самодостатнього та авторитетного лідера, який може раціонально контролювати власні емоції. На противагу цьому, риси характеру, що стереотипно відносяться до жіночності, пов'язуються з емпатією, чутливістю, пасивністю, вірністю, ірраціональністю та турботливістю.

Андрогінність (лат. andro - чоловік та gyn – жінка) це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від статі). Наперший погляд здається, що ці слова цілком можна замінити російськими – «мужність» і «жіночність». Але російське слово «мужність» позначає не стільки сукупність чоловічих якостей, скільки морально-психологічна властивість, однаково шанований у обох статей. «Мужня жінка» звучить добре, а «жіночний чоловік» - дуже погано. «Маскулінність» - не стільки мужність, скільки «мужеподібний», чого жодна жінка за комплімент не прийме. На цьому прикладі видно, як складно розмежувати описове значення терміна (А) від нормативно-прескриптивних (Б). Ця проблема існує і в науці, де за описами часто ховаються приписи і стереотипи масової свідомості [31].

Методика «Дослідження вольової саморегуляції О. Зверькова та Є.Ейдмана» (Опитувальник ВСК).

Опитувальник ВСК (Додаток В), спрямований на власну оцінку індивідуального рівня розвитку вольової регуляції, під яким розуміється (в узагальненому вигляді) міра оволодіння власною поведінкою в різних ситуаціях, тобто здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями. Вольова саморегуляція особистості є однією з ключових адаптацій людської психіки для життя у суспільства, у групі. Завдяки властивостям вольової саморегуляції - наполегливості та самовладанню, людина може змінювати свою поведінку, щоб відповідати вимогам та очікуванням оточення, нормам та правилам середовища, виконуючи закони і моральні приписи. Порушення вольової саморегуляції та самоконтролю є однією з причин соціальних й особистісних проблем серед яких і скоєння протиправних насильницьких дій. Опитувальник ВСК містить 30 пунктів, з яких 24 робочих і 6 маскувальних. Спочатку опитувальник ВСК розроблявся в одному варіанті, проте в результаті емпіричного аналізу в ньому були виділені дві стійкі субшкали. Перша Субшкала характеризує енергетичний потенціал завершення дії, доступний свідомій мобілізації, другий відображає рівень

довільного контролю емоційних реакцій і станів. У термінах традиційних вольових рис особистості субшкали отримали такі назви: перша - "наполегливість", друга - "самовладання". Мета тесту - визначити особливості особистісної саморегуляції, які багато в чому визначають індивідуальний стиль і конкретні прояви активності людини.

Для підтвердження надійності нашого дослідження нами включено «шкалу брехливості». Особистісний опитувальник «Шкала соціальної бажаності» Д. Кроуна та Д. Марлоу (Додаток Г), розроблений в 1960 р. для діагностики мотивації схвалення. Він складається з 33 тверджень (18 соціально схвалюваних і 15 соціально несхвалюваних зразків поведінки). Досліджуваний повинен висловити згоду чи незгоду з ними. Кожна відповідь, що співпадає з ключем, оцінюється 1 балом. Загальний показник мотивації схвалення отримують додаванням всіх балів. Цей показник характеризує мотиваційну структуру суб'єкта і, зокрема, ступінь його залежності від позитивних оцінок з боку інших, його чутливість до міжособистісних впливів. Дана шкала дозволяє отримати оцінку потреби людини в схваленні з боку інших людей. Чим вище підсумковий показник, тим вище мотивація схвалення і тим вища готовність людини презентувати себе перед іншими, як такої, що повністю відповідає соціальним нормам. Низькі показники можуть свідчити як про неприйняття звичних норм, так і про надмірну вимогливість до себе.

На третьому аналітичному етапі нашого психодіагностичного дослідження, для виявлення статистичних зв'язків використовувався кореляційний аналіз К. Пірсона. Коефіцієнт кореляції показує відразу два параметри статистичного зв'язку – її напрям і щільність (силу). При цьому, якщо він виявляється позитивним, то говорять про позитивну кореляцію між двома змінними, а якщо негативним – те, відповідно про негативну. Абсолютне значення коефіцієнта кореляції показує щільність або ступінь виразності такого зв'язку. При коефіцієнті кореляції рівному нулю признається відсутність зв'язку, але навіть тоді, коли він виявляється більше нуля, ще не слід робити

висновок про наявність кореляційного зв'язку. Про зв'язок між двома змінними можна говорити лише в тому випадку, якщо значення коефіцієнта кореляції виявляється вище критичного для відповідного числа спостережень, якщо йдеться про позитивний зв'язок, і нижче за критичний, якщо – про негативну. Необхідно підкреслити, що коефіцієнт кореляції призначений лише для вимірювання лінійних зв'язків між змінними.

Ми використовували кореляційний аналіз за К. Пірсоном для виявлення зв'язків між видами агресії і вольової регуляції та між видами агресії та гендерними особливостями. Для підтвердження істинності виявлених зв'язків ми будували так звані діаграми розсіювання, які є стандартною графічною формою представлення результатів кореляційного аналізу.

Для перевірки статистичної гіпотези нами був застосований t-критерій Стьюдента. Це один з найбільш відомих параметричних критеріїв, вживаний для визначення того, відносяться дві вибірки до однієї генеральної сукупності чи ні, або, по-іншому, для встановлення того, наскільки сильно розрізняються середні і дисперсії двох розподілів. Ми використали t-критерій Стьюдента, щоб з'ясувати, чи є статистично достовірні відмінності за показниками використаних нами методик між чоловіками та жінками, які прийняли участь у нашому дослідженні.

Таким чином, наше психодіагностичне дослідження включає в себе три етапи підготовчий, діагностичний та аналітичний. На підготовчому етапі ми визначилися з методами дослідження та вибіркою респондентів. Під час дослідження психологічних особливостей особистості нами був використаний метод аналізу, синтезу та порівняння отриманої інформації. Для діагностичного етапу дослідження, нами було відібрано чотири опитувальника на прояв таких якостей як: схильність до прояву видів агресії (опитувальник Л. Почебут), рівень вольової саморегуляції (методика О. Зверькова та Є. Ейдмана), методика на прояв гендерних характеристик (опитувальник С. Бем). Надійність достовірності отриманих результатів ми продіагностували за допомогою шкали

прагнення до схвалення, розробленої Д. Марлоу і Д. Крауном. На третьому аналітичному етапі нашого психодіагностичного дослідження в роботі використався метод кореляційного аналізу – за К. Пірсоном. Ми використовували кореляційний аналіз для виявлення статистично достовірних зв'язків між видами агресії та вольової саморегуляції та між видами агресії та гендерними особливостями. Для підтвердження істинності виявлених зв'язків ми будували так звані діаграми розсіювання, які є стандартною графічною формою представлення результатів кореляційного аналізу. Для статистичної перевірки гіпотези нами був застосований t-критерій Стьюдента.

3.2. Результати дослідження індивідуально-психологічних особливостей прояву насильства у чоловіків і жінок

Психодіагностичне дослідження психологічних особливостей гендерно зумовленого насильства проводилося нами у вересні 2020 року. На першому етапі дослідження, ми провели опитування серед 100 респондентів. Усі респонденти були проінформовані про мету опитування та тестування та отримали роз'яснення щодо майбутнього використання даних. Всім учасникам дослідження було гарантовано анонімність та неупереджене ставлення під час опитування. Незважаючи на це, 6 жінок відмовилися від участі, дізнавшись про мету дослідження, 14 осіб з 50 не пройшли за методикою прагнення до схвалення (шкала брехні), їх результати перевищували норму більше 10 балів, таким чином 30 жінок увійшли до референтної групи. Серед чоловіків: 5 осіб не пройшли за шкалою брехні, 15 осіб відмовились від участі, з острахом можливого розголосу конференційної інформації, 30 чоловіків увійшли до референтної групи (вибірка складала 60 чоловік). Таким чином, 28% опитаних жінок та 10% опитаних чоловіків не були враховані під час математичної обробки даних у зв'язку з високою залежністю

респондентів від позитивних оцінок та бажанням потреби респондентів в схваленні з боку інших людей. Чим вище підсумковий показник (від 10 балів і більше), тим вище мотивація схвалення і тим вища готовність людини презентувати себе перед іншими, як такої, що повністю відповідає соціальним нормам.

В результаті бесіди вдалось виявити, що 65% досліджуваних жінок були свідками насильницької та образливої поведінки батька щодо матері або щодо них самих в дитинстві (вдома, в школі), при цьому 63% з них намагалися звернутися за допомогою до родичів, сусідів, друзів, поліції, 42% жінок самі використовували психологічне насильство по відношенню до своїх дітей, колег, друзів або партнерів в стосунках, 36% жінок вчиняли фізичне насильство по відношенню до інших. Серед чоловіків 68% опитаних були свідками або жертвами насильства в дитинстві, 30% чоловіків вдавалися до психологічного насильства та 38% чоловіків застосовували фізичне насильство по відношенню до іншої особи. При цьому лише 12% з них, шукали захисту та зверталися за допомогою. Дослідження дитячого досвіду чоловіків та жінок показує, що несприятливі події дитинства можуть впливати на вибір моделей поведінки в дорослому житті. Також чоловікам більш властиве замовчування факту скоєння насильницьких дій по відношенню до їх особистості. Такі показники опитування свідчать про дискримінацію, що мала відображення в психоаналітичному вченні, та біологічній теорії, в рамках яких каталізатором чоловічої агресії вважається надлишок гормону тестостерону. У більшості досліджень чоловіки розглядаються як винуватці насильства, тоді як жінки частіше виступають його жертвами [31], тому чоловіки перебувають під впливом різноманітного тиску та стереотипних очікувань з боку суспільства. Основна частина заходів, спрямованих на протидію насильству, зосереджується на жінках як постраждалих особах, досліджуючи обставини насильства з точки зору жіночого сприйняття.

В результаті проведення психодіагностичного тестування для підтвердження істинності виявлених зв'язків ми будували так звані діаграми розсіювання, які є стандартною графічною формою представлення результатів кореляційного аналізу за К. Пірсоном. Вона використовується для підтвердження його істинності. Кожна крапка на подібній діаграмі – це один або декілька досліджуваних; координати крапок задаються результатами досліджуваного за відповідними методиками (або окремими шкалами методик). За розташуванням крапок ми можемо візуально визначити щільність (силу) виявленого зв'язку, його направленість, а також істинність (або ложність). Результати кореляційного зв'язку між гендером та видами агресії жінок та чоловіків, ми занесли в таблицю (Таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Результати кореляційного аналізу зв'язку між гендером та агресивністю жінок та чоловіків

	ФЕМІННІСТЬ		МАСКУЛІННІСТЬ	
	ЖІНКИ	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ	ЧОЛОВІКИ
Вербальна агресія	-0,09	-0,36	0,01	-0,12
Фізична агресія	-0,12	0,05	-0,06	0,22
Предметна агресія	-0,03	-0,06	0,09	0,01
Емоційна агресія	0,28	-0,55	-0,17	-0,74
Самоагресія	0,29	-0,4	0,08	-0,48

Червоним та заливкою в таблиці позначено коефіцієнти кореляції, які свідчать про статистично достовірні (значимі) зв'язки між показниками.

Отримані дані, свідчать про наступне: у чоловіків найбільш високий показник статистично достовірного значимого зв'язку виявлено між маскулінністю та емоційною агресією (-0,7), середні статистично достовірні значимі зв'язки між маскулінністю та самоагресією (-0,48), фемінністю та емоційною агресією (-0,55), фемінністю та самоагресією (-0,4) та між

фемінністю та вербальною агресією (-0,36). Достовірно значимі коефіцієнти кореляції у чоловіків зі знаком «-», тобто, чим вище рівень фемінності або маскулінності тим нижче показник параметру видів агресії. За всіма іншими показниками у чоловіків між гендером та видами агресії достовірних зв'язків не виявлено.

У жінок за всіма показниками фемінності/маскулінності та видами агресії, не виявлено жодного достовірно значимого зв'язку, що може свідчити, про те, що досліджувані аспекти у жінок незалежні між собою, тобто прояв видів агресії не залежить від фемінних чи маскулінних рис особистості жінок.

Структуру зв'язку між маскулінністю та емоційною агресією у чоловіків та жінок

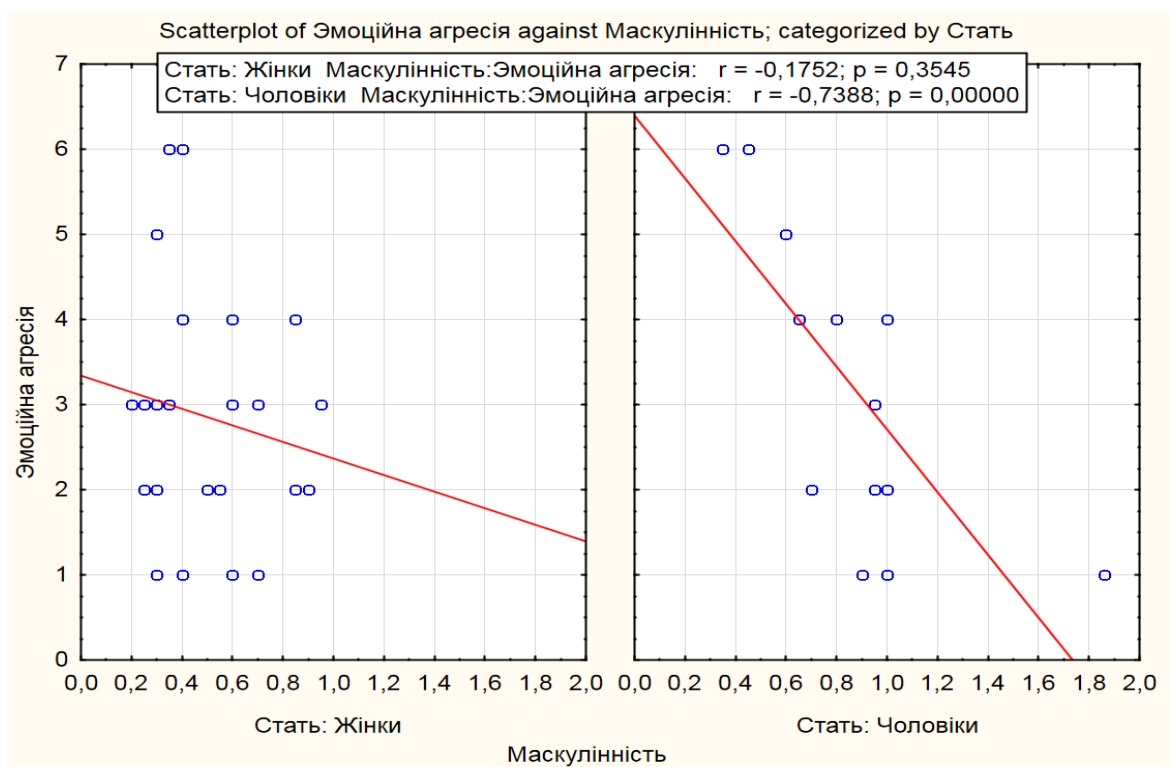

Рис. 3.2 Структура зв'язку між маскулінністю та емоційною агресією

З (рис. 3.2.) ми бачимо, що між маскулінністю та емоційною агресією у чоловіків виявлено статистично достовірний негативний зв'язок - коефіцієнт кореляції (-0,7): чим вище рівень маскулінності, тим нижче рівень емоційної агресії у чоловіків, у досліджуваних жінок за цими показниками такий зв'язок

відсутній (недостовірний). Отриманий результат, на нашу думку, можна пояснити наступним чином: гнів як властивість агресії є однією із базових емоцій людини, які мають право на життя вне залежності від статі і віку. До базових емоцій людини відносяться: гнів, радість, сум, відраза, подив, страх. Хлопчики, взаємодіючи з народження з жінками (мама, вихователька дитячого садочка, вчителі-жінки, дівчата-однолітки), потрапляють під вплив традиційних уявлень щодо чоловічих моделей поведінки, дорослі при цьому показують хлопчикам, що вони не очікують від них висловлення власних емоцій, натомість обмежують певними маскулінними стереотипними моделями поведінки. Тобто, чоловікам, які мають високий рівень маскулінних характеристик не властива емоційна агресія.

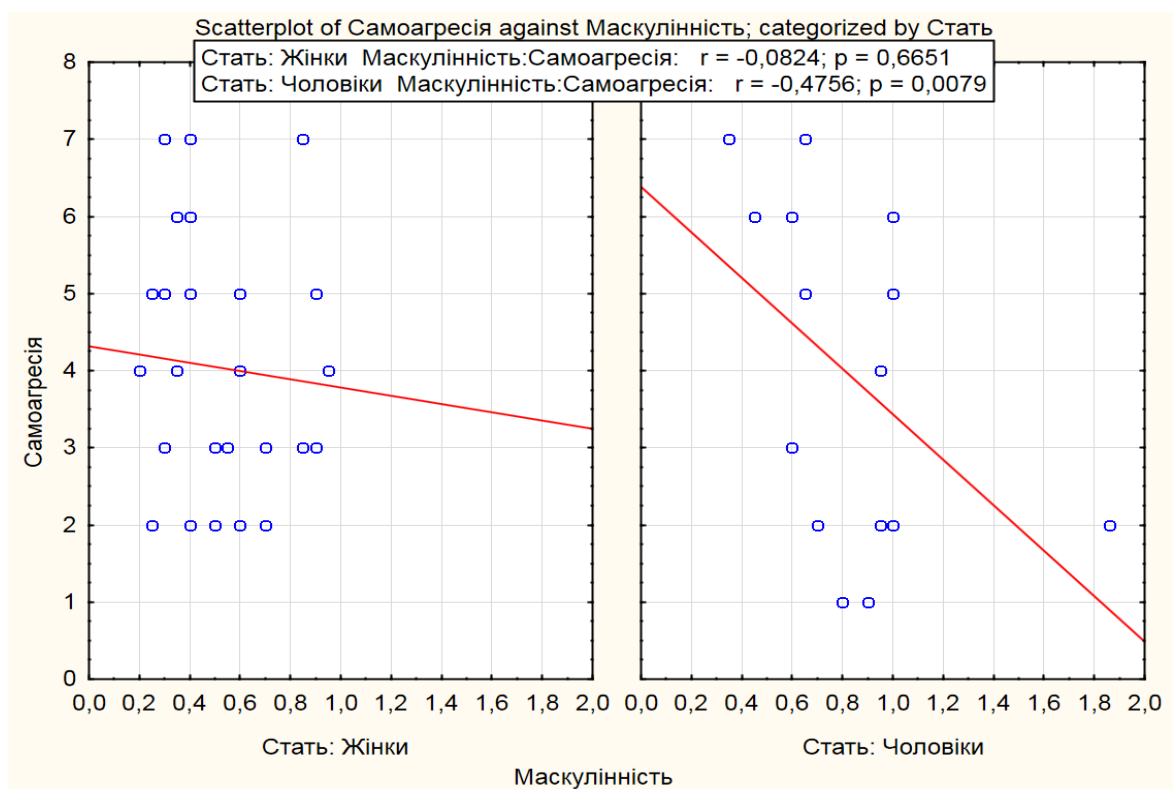

Рис. 3.3. Структура зв'язку між маскулінністю та самоагресією

Із (рис. 3.3.) ми бачимо, що між маскулінністю та самоагресією у чоловіків виявлено статистично достовірний середній зв'язок, коефіцієнт кореляції (-0,48), можна зробити висновок, що чим вище рівень прояву маскулінних якостей у чоловіків, тим нижче рівень прояву їхньої самоагресії.

Такий результат можна пояснити тим, що, маючи високий рівень вираженості маскулінності, до якого стереотипно відносять чоловічі риси, пов'язані з іміджем сильного, сміливого, амбітного, самодостатнього та авторитетного лідера чоловіки знаходять спосіб викиду гнівних відчуттів назовні.

Також виявлено статистично достовірний значимий середній зв'язок у чоловіків між фемінністю та вербальною агресією (рис. 3.4.), між фемінністю та емоційною агресією (рис. 3.5.) та між фемінністю та самоагресією (рис. 3.6.).

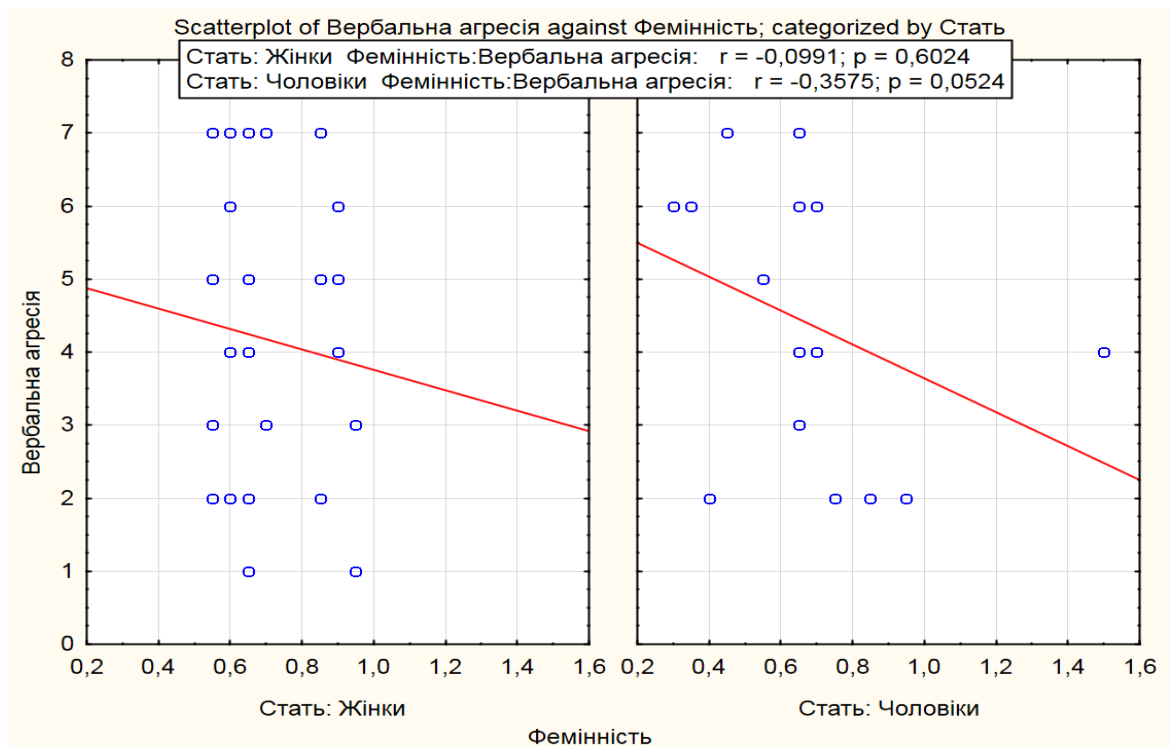

Рис. 3.4. Структура зв'язку між фемінністю та вербальною агресією

Із (рис. 3.3.) ми бачимо, що між фемінністю та вербальною агресією у чоловіків виявлено статистично достовірний середній зв'язок, коефіцієнт кореляції (-0,36), такий же середній статистично достовірний зв'язок виявлено, між фемінністю та емоційною агресією коефіцієнт кореляції (-0,55) (рис. 3.4.) та між фемінністю та самоагресією коефіцієнт кореляції (-0,4) (рис. 3.5.) Негативний зв'язок означає, що чим більше притаманні чоловікам фемінні якості, тим нижче у них схильність до прояву вербальної, емоційної та самоагресії. Такий зв'язок між даними критеріями у чоловіків говорить про те,

що уявлення суспільства щодо гендерних ролей породжуються стереотипами, що схильність прояву вербальної, емоційної та самоагресії притаманні фемінним рисам особистості, а в нашому дослідженні цей стереотип не підтвердився. У жінок за всіма критеріями фемінності/маскулінності та видами агресії, зв'язок відсутній, тобто прояв агресії не залежить від фемінних та макулінних рис особистості жінок.

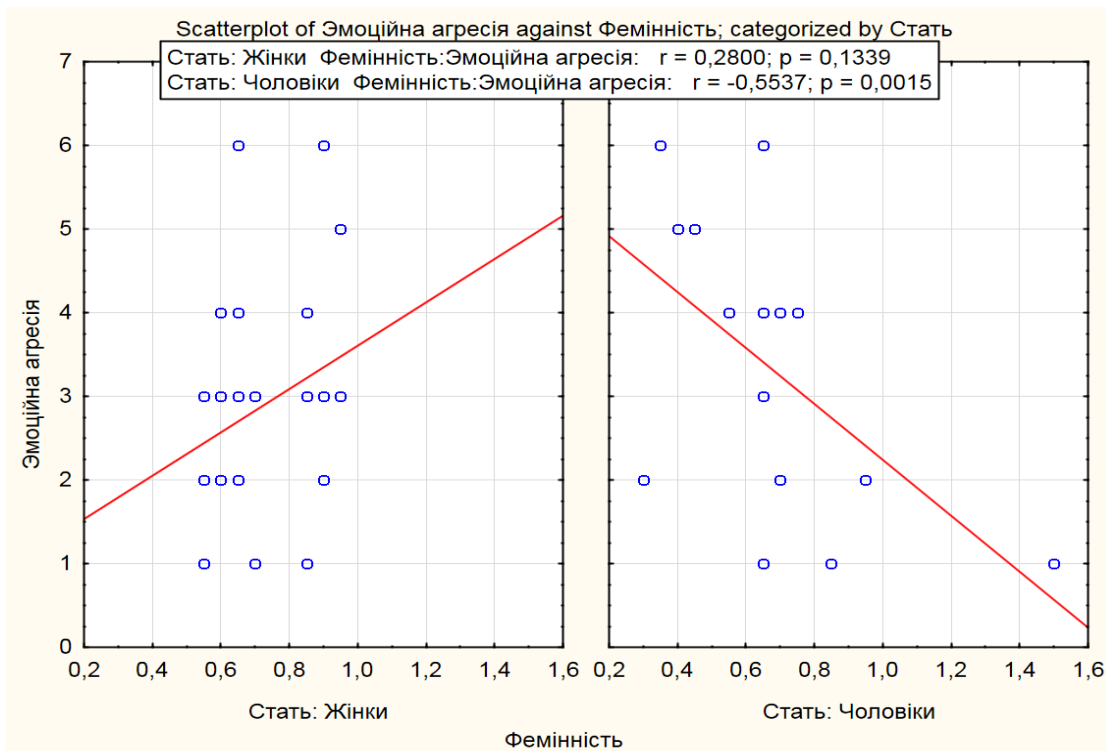

Рис. 3.5. Структура зв'язку між фемінністю та емоційною агресією

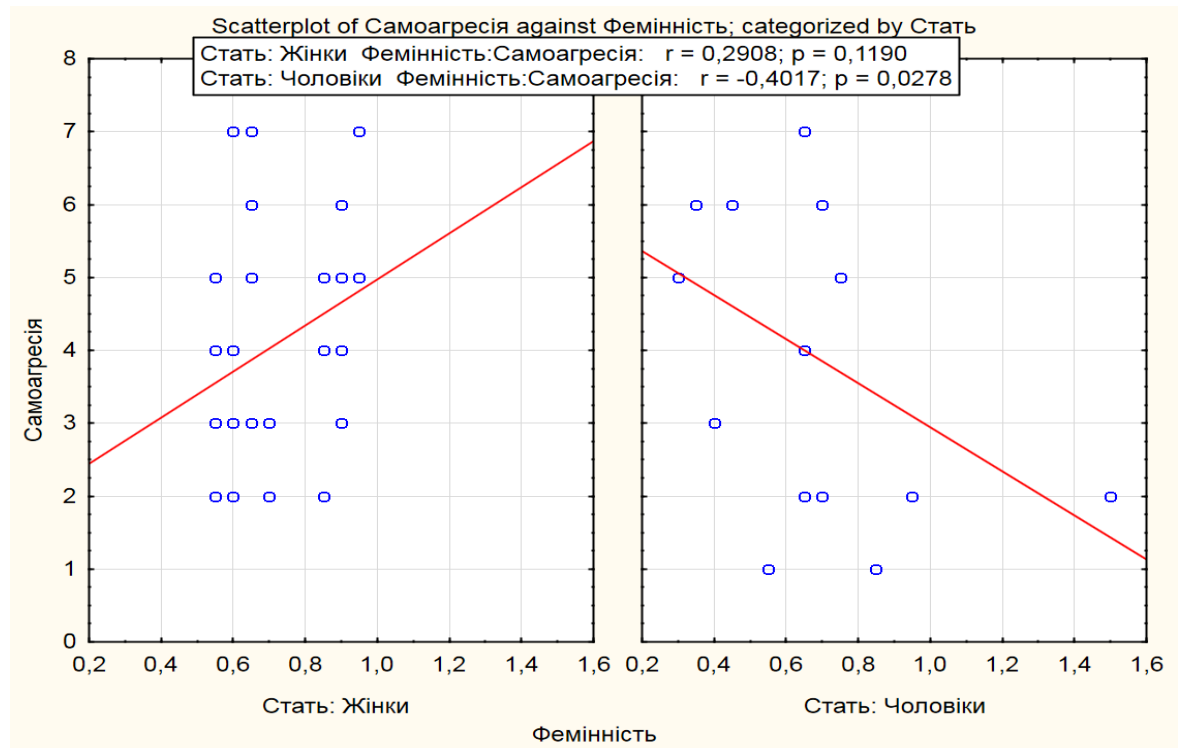

Рис. 3.6. Структура зв'язку між фемінністю та само агресією

Результати кореляційного аналізу зв'язку між вольовою саморегуляцією та агресивністю у жінок та чоловіків ми занесли в таблицю (таблиця 3.3.). Коефіцієнти кореляції, які свідчать про середні статистично достовірні (значимі) зв'язки у чоловіків між наполегливістю та предметною агресією (0,36) (рис. 3.7.), у жінок між наполегливістю та емоційною агресією (0,29) (рис 3.8.) та між наполегливістю та предметною агресією (0,31) (рис. 3.9.).

Таблиця 3.3.

Результати кореляційного аналізу зв'язку між вольовою регуляцією та агресивністю у жінок та чоловіків

	НАПОЛЕГЛИВІСТЬ		САМОВЛАДАННЯ	
	ЖІНКИ	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ	ЧОЛОВІКИ
Вербальна агресія	-0,03	0,04	0,05	-0,13
Фізична агресія	-0,06	0,15	0,07	-0,05
Предметна агресія	0,2	0,36	-0,03	0,16
Емоційна агресія	0,29	-0,07	-0,01	0,02
Самоагресія	0,31	0,03	-0,03	-0,02

Червоним та заливкою в таблиці позначено коефіцієнти кореляції, які свідчать про статистично достовірні (значимі) зв'язки між показниками (табл. 3.2.)

Спираючись на теоретичний аналіз вольової саморегуляції, що передбачає управління імпульсами негайного задоволення потреби, завдяки чому людина з високим рівнем самоконтролю здатна будувати свою поведінку з урахуванням суспільних цінностей, норм та власного вибору. Слабкість самовладання може призвести до нехтування нормами права, моралі, формування асоціальної поведінки і, врешті-решт, до кримінального стилю життя. Самовладання може розглядатися як здатність людини керувати собою на основі сприймання та усвідомлення своєї поведінки; водночас вибір людиною певного варіанту поведінки виступає чинником її соціалізації або асоціалізації [31]. В проведеному дослідженні достовірно значимих зв'язків між самовладанням та всіма видами агресії у чоловіків та жінок не виявлено, отже, прояв агресії не є результатом управління імпульсами негайного задоволення потреби. Прояв агресії, як моделі поведінки у певній ситуації не залежить від рівня самовладання особистості. Ми можемо зробити припущення, що прояв агресії може залежати від типу темпераменту особистості, що дає підставу в

майбутньому провести наукове дослідження на наявність зв'язку між цими критеріями.

Виявлені статистично достовірні значимі коефіцієнти кореляції між критеріями наполегливості та агресією зі знаком «+», а це означає, що чим вище рівень наполегливості, тим вище показник предметної агресії у чоловіків. Таким чином, прояв чоловіком предметної агресії свідчить про демонстрацію або підтвердження наполегливості в своїх вчинках/намірах, що є проявом впевненості в собі. У жінок чим вище показник наполегливості, тим вище прояв емоційної агресії (хоча емоційна агресія вважається імпульсивною (експресивною), що вчиняється без будь-якого серйозного обміркування) в нашому дослідженні вона має достовірний зв'язок з наполегливістю, що може мати продуктивний результат в досягненні своєї мети в процесі взаємодії з іншими. Зв'язок між наполегливістю та самоагресією у жінок, може бути проявом такого психологічного аспекту як самокритичність, що може гальмувати прояв внутрішніх переживань, та пригнічувати емоційний стан жінок.

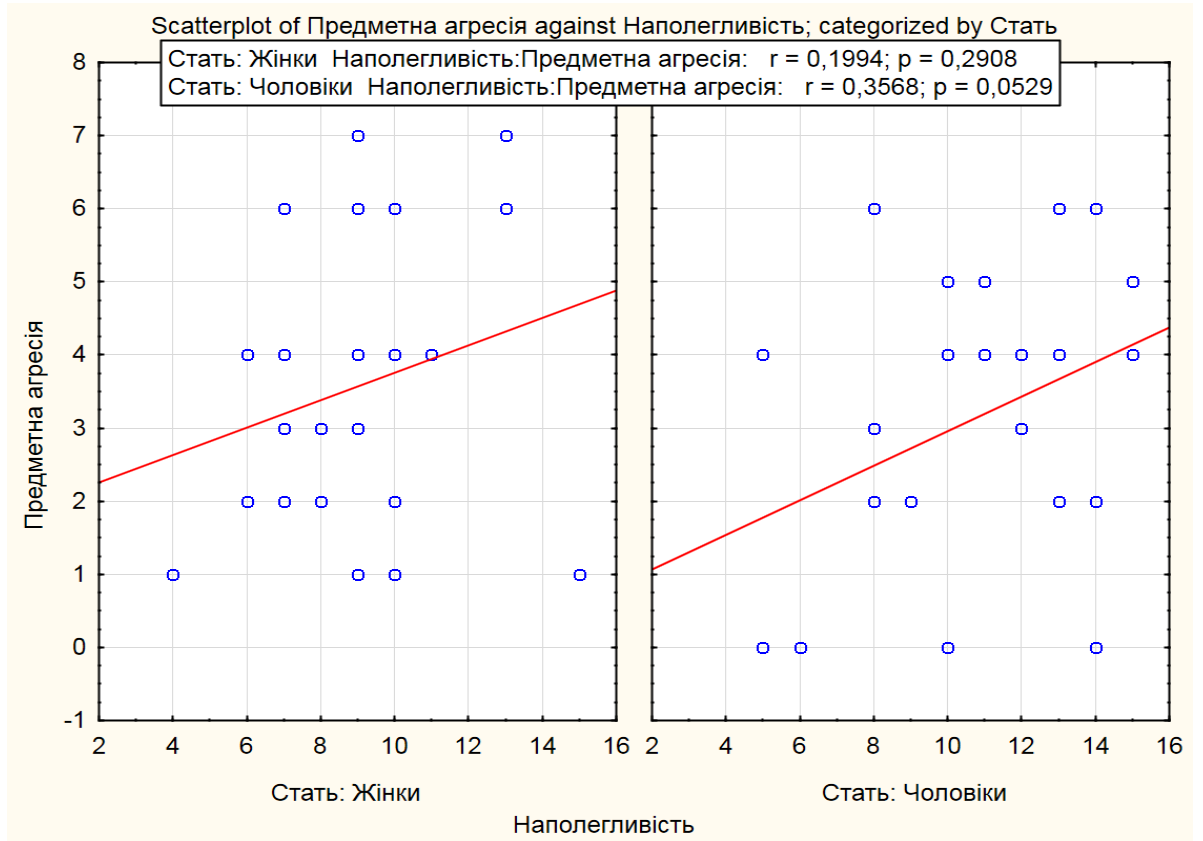

Рис. 3.7 Структура зв'язку між наполегливістю та предметною агресією

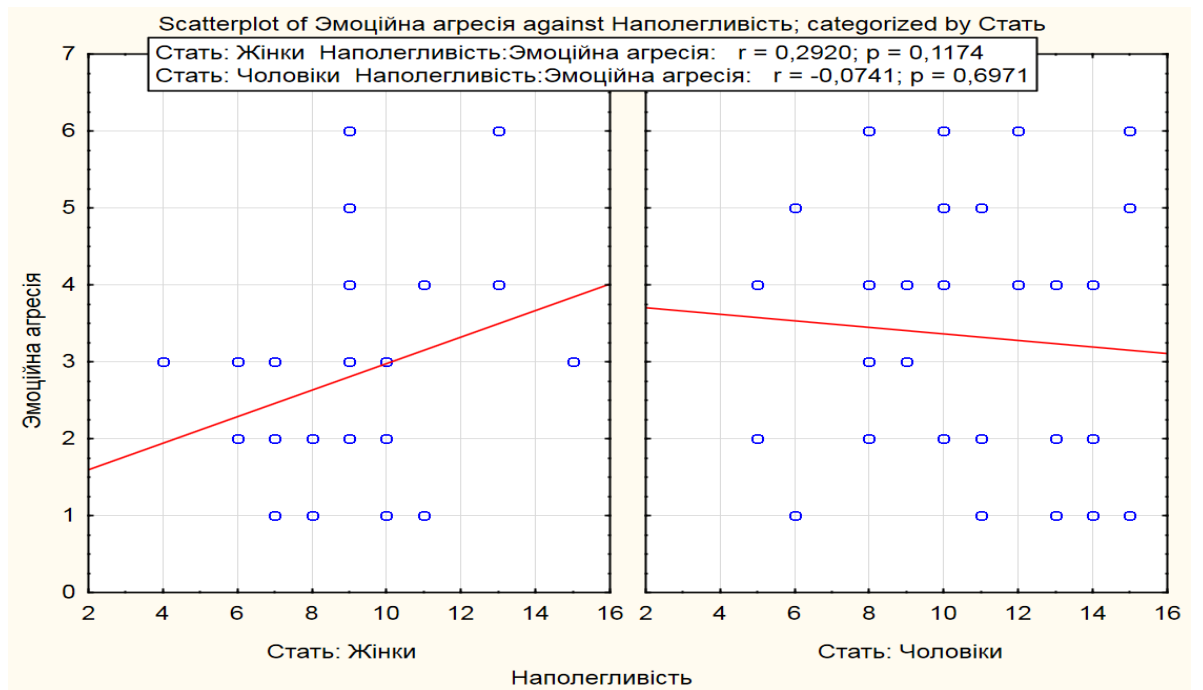

Рис. 3.8. Структура зв'язку між наполегливістю та емоційною агресією

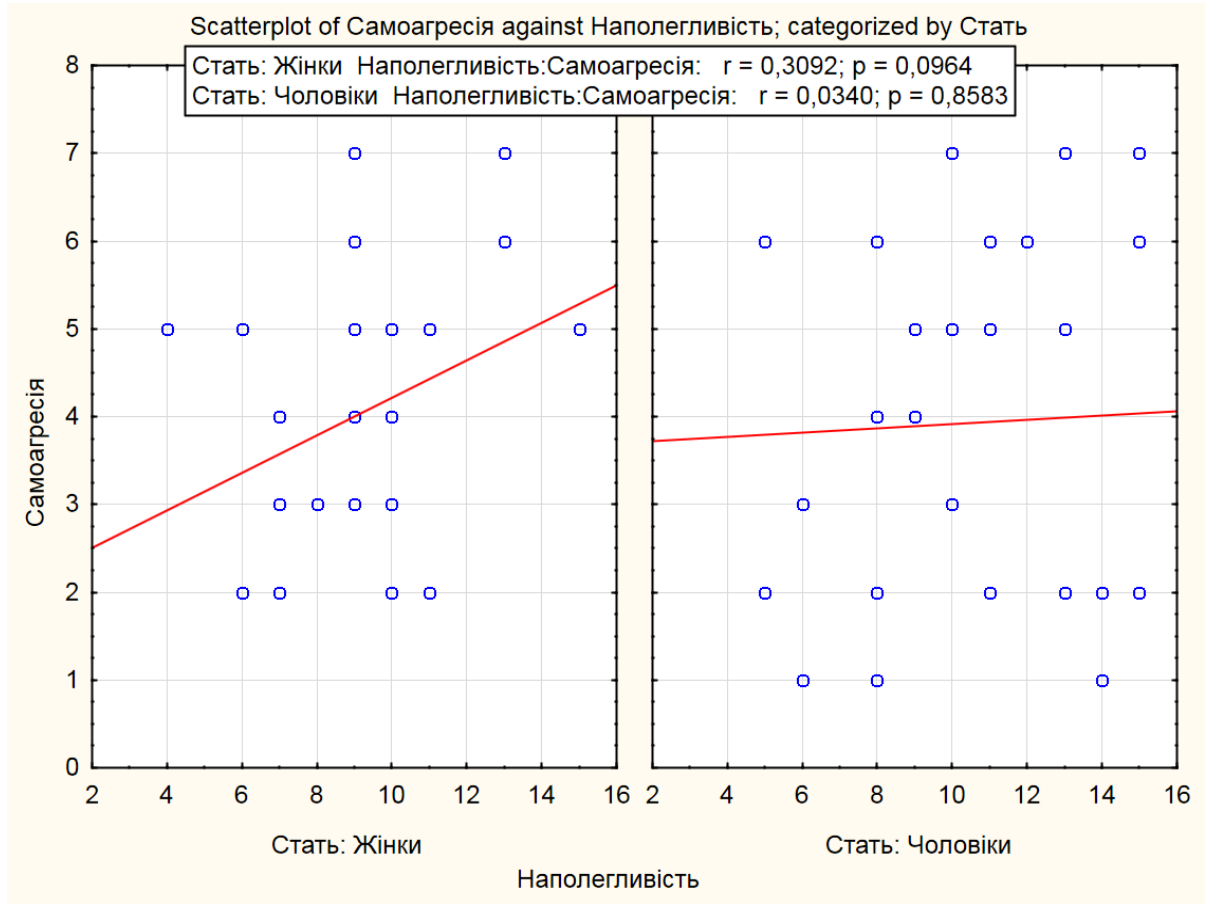

Рис. 3.9. Структура зв'язку між наполегливістю та само агресією

Таблиця 3.4.

Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за показниками АГРЕСІЇ

	Середнє ЖІНКИ	Середнє ЧОЛОВІКИ	значення t-критерію Стьюдента	Рівень значимості p
Вербальна агресія	4,17	4,40	-0,47	0,6408
Фізична агресія	3,00	3,60	-1,16	0,2492
Предметна агресія	3,60	3,13	0,88	0,3844
Емоційна агресія	2,83	3,33	-1,26	0,2124
Самоагресія	4,03	3,93	0,21	0,8367

Із (табл. 3.4.) ми бачимо, що статистично достовірних (значимих) відмінностей в показниках агресії між чоловіками та жінками не виявлено, а це означає, що стереотипне очікування суспільства щодо більшої схильності чоловіків до агресії є хибним. Таким чином, на основі отриманих даних, ми можемо зробити висновок, що схильність чоловіків не суттєво не відрізняється від прояву жіночої агресії, таким чином, чоловіки не менше ніж жінки стають жертвами проявів різних видів агресії стосовно їхньої особистотсі, але в той же час не звертаються за допомогою та не бажають допомоги від сторонніх.

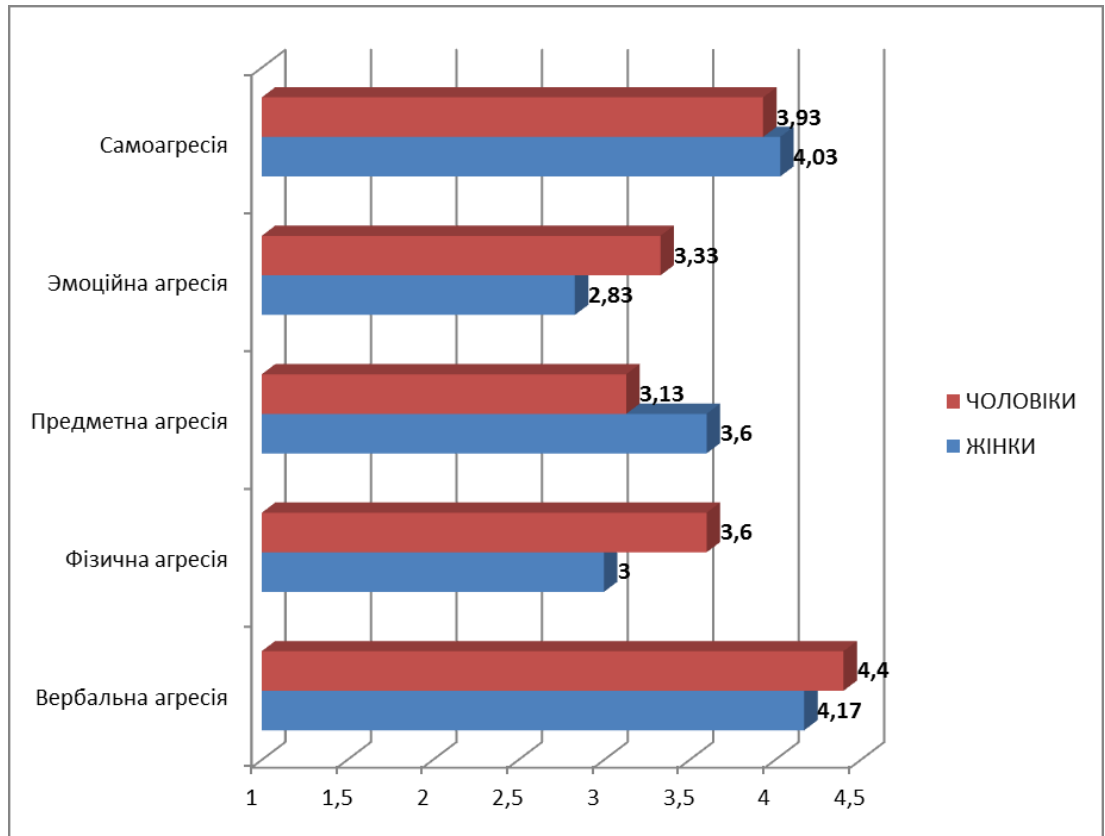

Рис. 3.10. Порівняння результатів за показниками агресії між чоловіками та жінками

Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за показниками вольової саморегуляції занесені до (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5.

Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за показниками ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ

	Середнє ЖІНКИ	Середнє ЧОЛОВІКИ	Значення t-критерію Стьюдента	Рівень значимості p
Наполегливість	9,17	10,73	-2,27	0,0269
Самовладання	5,93	7,70	-2,77	0,75
Загальний показник	12,80	15,13	-2,37	0,0209

З (табл. 3.5.) ми бачимо, що за результатами отриманих даних порівняння між вольовою саморегуляцією як вольового компоненту насильства чоловіків та жінок виявлено незначні відмінності, де показники за цими критеріями вище у чоловіків. Можна зробити висновок, що чоловіки більш ніж жінки здатні проявляти сою наполегливість при досягненні своєї мети або намірів, але в той же час вони здатні краще проявляти самовладання в різних життєвих ситуаціях в порівнянні з жінками.

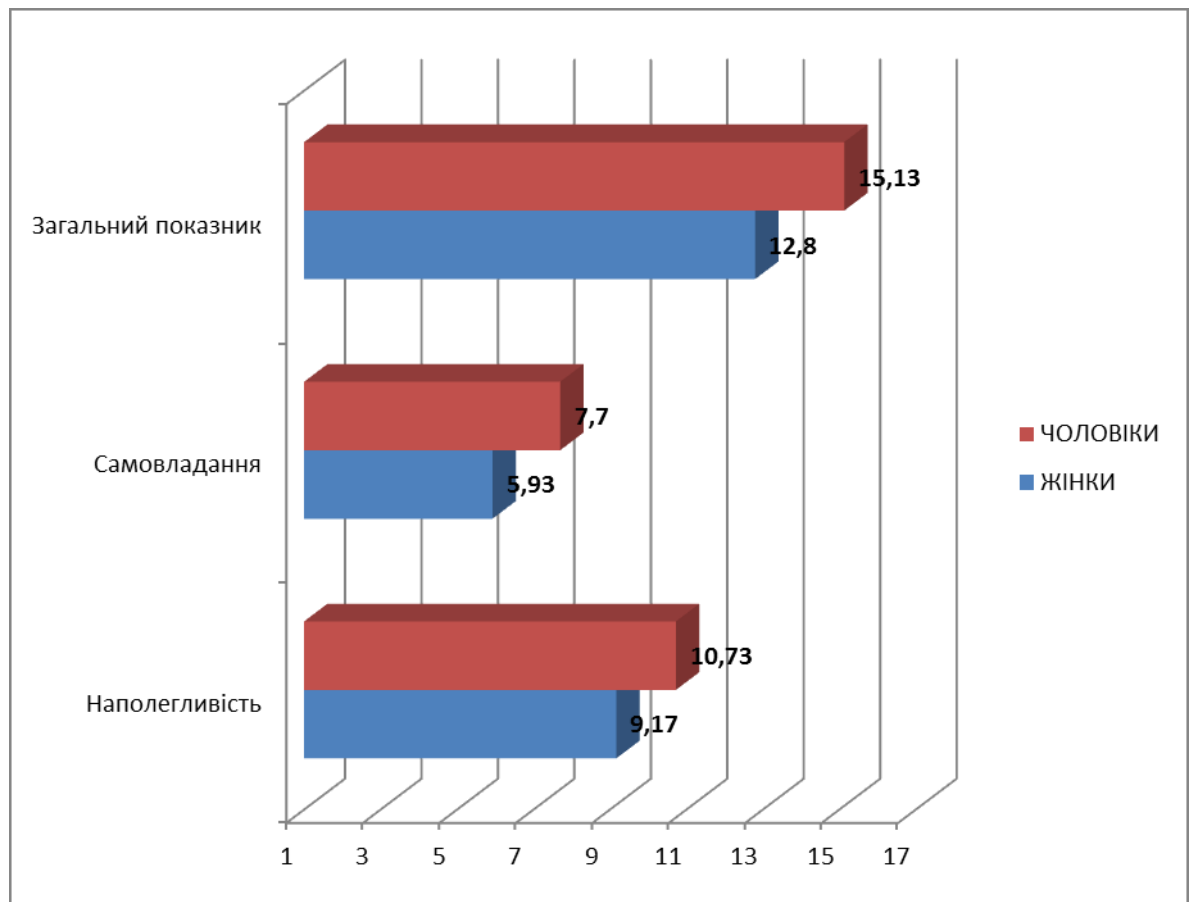

Рис. 3.11. Порівняння результатів за показниками вольової регуляції між чоловіками та жінками

Таблиця 3.6.

**Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за показниками
ГЕНДЕРУ**

	Середнє ЖІНКИ	Середнє ЧОЛОВІКИ	Значення t-критерію Стьюдента	Рівень значимості p
Маскулінність	0,52	0,83	-4,01	0,0002
Фемінність	0,70	0,67	0,51	0,6086
Коефіцієнт типу особистості	0,42	-0,15	3,36	0,0014

Із (табл. 3.5.) ми бачимо, що між чоловіками та жінками виявлено статистично достовірні (значимі) відмінності за показниками «Маскулінність» та «Коефіцієнт типу особистості». Але в той же час нами встановлено, що різниця показників маскулінності та фемінності в чоловіків і жінок незначна. Такі результати можна пояснити тим, що в сучасному суспільстві гендерні ролі не мають вже чітких кордонів. Жінкам в наш час так само як і чоловікам властиве прагнення до самоствердження, самореалізації становлення своєї особистості в суспільстві, в той же час чоловікам не менше за жінок властиві такі якості як, емпатія, чутливість, соромязливість, вони все частіше обирають професії, що й досі стереотипно вважаються жіночими (вихователь дитячого садка, майстер манікюру і т. п.), більше уваги приділяють своїй зовнішності та більше беруть на себе обов'язків у родині (виховання дітей, приготування їжі, тощо). Отже, сучасні чоловіки і жінки мають власний стиль життя, індивідуально-психологічні особливості та не намагаються відповідати гендерним стереотипам.

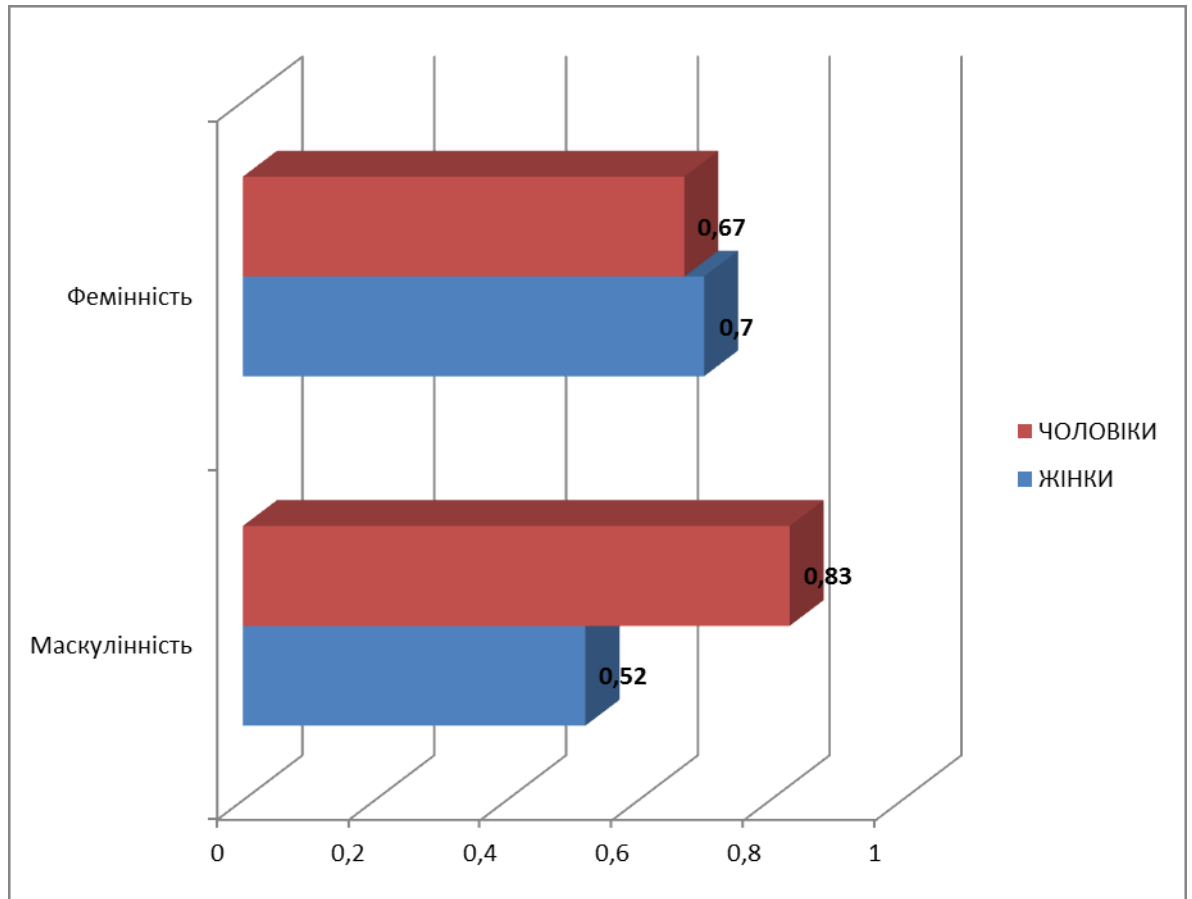

Рис. 3.12. Порівняння результатів за показниками гендеру між чоловіками та жінками

На основі отриманих результатів нашого дослідження можна відзначити, що гнів як властивість агресії є однією із базових емоцій людини, які мають право на життя не залежно від статі і віку. До базових емоцій людини відносяться: гнів, радість, сум, відраза, подив, страх. Хлопчики і дівчата взаємодіючи з оточенням потрапляють під вплив традиційних уявлень щодо чоловічих та жіночих моделей поведінки, а гендерні ролі в нашому суспільстві вже давно втратили свою актуальність. Агресія як властивість прояву гніву не залежить від гендерних особливостей, не пов'язана з самовладанням особистості, свідомим, а, іноді, і ні вибором поведінки особистості по відношенню до інших. Сьогодні важливою залишається лише сама особистість та її індивідуально-психологічні особливості.

Таким чином, за результатами нашого дослідження ми можемо зробити висновок, що сучасні чоловіки і жінки мають власний стиль життя, індивідуально-психологічні особливості та не намагаються відповідати гендерним стереотипам. Схильність прояву вербальної, емоційної та самоагресії притаманні фемінним рисам особистості, а в нашому дослідженні цей стереотип не підтвердився, прояв агресії у жінок не залежить від гендерних рис особистості. Зв'язків між самовладанням та всіма видами агресії у чоловіків та жінок не виявлено, отже, прояв агресії не є результатом управління імпульсами негайного задоволення потреби, а скоріш за все виступає, як обрана модель поведінки у певній ситуації, при цьому чоловікам більш властиве замовчування факту скоєння насильницьких дій по відношенню до їх особистості. За результатами порівняння t-критерія Стьюдента досліджувані чоловіки більш, ніж жінки, здатні проявляти сою наполегливість при досягненні своєї мети або намірів, але в той же час вони здатні краще проявляти самовладання в різних життєвих ситуаціях в порівнянні з жінками.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Психодіагностичне дослідження психологічних особливостей гендерно зумовленого насильства проводилося в три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітичний. На підготовчому етапі ми визначилися з вибіркою респондентів, це дорослі чоловіки та жінки віком від 25 до 35 років, що мають вищу освіту. Для діагностичного етапу дослідження, нами було проведено опитування та відібрано чотири методики на прояв таких аспектів як: агресія (опитувальник Л. Почебут) - методика виявляє звичайний стиль поведінки випробовуваних в стресових і конфліктних ситуаціях. Опитувальник містить 5 діагностичних шкал агресивності: вербальна агресія (ВА), фізична агресія (ФА), предметна агресія (ПА), емоційна агресія (ЕА), самоагресія (СА). Методика дослідження вольової саморегуляції (О. Зверькова та Є. Ейдмана). Завдяки

властивостям вольової саморегуляції - наполегливості та самовладанню, людина може змінювати свою поведінку, порушення вольової саморегуляції є однією з причин соціальних й особистісних проблем серед яких і скоєння протиправних насильницьких дій. Методика на прояв гендерних відмінностей (опитувальник С. Бем) - спрямований на виявлення психологічної статі, що проявляється ступенем вираженості маскулінних і фемінних особливостей. Надійність достовірності отриманих результатів ми продіагностували за допомогою шкали прагнення до схвалення (шкала брехні) Д. Марлоу і Д. Крауна. На третьому аналітичному етапі нашого дослідження ми використали метод кореляційного аналізу – за К. Пірсоном, для виявлення зв'язків між психологічними аспектами. Для підтвердження істинності виявлених зв'язків ми будували діаграми розсіювання, які є стандартною графічною формою представлення результатів кореляційного аналізу. Для статистичної перевірки гіпотези нами був застосований t-критерій Стьюдента. До референтної групи увійшли 60 осіб. З них 65% досліджуваних жінок та 68% досліджуваних чоловіків були свідками або жертвами різних видів насильства. З них 63% жінок та 12% чоловіків намагалися звернутися за допомогою. 42% жінок та 30% чоловіків самі використували психологічне насильство по відношенню до своїх дітей, колег, друзів або партнерів в стосунках, 36% жінок та 38% чоловіків вчиняли фізичне насильство по відношенню до іншої особи. Таким чином, В результаті опитування респондентів виявлено, події дитинства пов'язані з насильством можуть впливати на вибір моделей поведінки в міжособистісних стосунках сьогодні Також чоловікам більш властиве замовчування факту скоєння насильницьких дій по відношенню до їх особистості. У результаті кореляційного аналізу було визначено достовірний зв'язок, у чоловіків - чим вище рівень маскулінності, тим нижче показник прояву за всіма видами агресії. На нашу думку, це обумовлено стереотипом виховання хлопчиків, яких і досі обмежують певними маскулінними моделями поведінки, від них не очікують спроможності висловлення власних емоцій, де

гнів є однією із базових емоцій людини. У жінок між показниками гендеру та видами агресії, зв'язків не виявлено, що свідчить, про те, що прояв агресії у жінок не залежить від гендерних особливостей. Достовірно значимих зв'язків між самовладанням та всіма видами агресії у чоловіків та жінок не виявлено, отже, прояв агресії не є результатом управління імпульсами негайного задоволення потреби, а скоріш за все виступає, як обрана модель поведінки у певній ситуації. За другим критерієм вольової саморегуляції, було встановлено, що чим вище рівень наполегливості, тим вище показник предметної агресії у чоловіків, такий результат свідчить про демонстрацію або підтвердження наполегливості в своїх вчинках/намірах, що є проявом впевненості в собі. У жінок є достовірний зв'язок між наполегливістю та емоційною агресією (хоча емоційна агресія вважається імпульсивною (експресивною), що вчиняється без будь-якого серйозного обміркування) за результатами нашого дослідження такий зв'язок може мати продуктивний результат в досягненні своєї мети. Уявлення суспільства щодо гендерних ролей породжуються стереотипами, що схильність прояву вербальної, емоційної та самоагресії притаманні фемінним рисам особистості, а в нашому дослідженні цей стереотип не підтвердився. У жінок за всіма критеріями гендеру та видами агресії, зв'язок відсутній, тобто прояв агресії у жінок не залежить від фемінних рис особистості. За результатами порівняння t-критерія Стьюдента досліджувані чоловіки більш, ніж жінки, здатні проявляти сою наполегливість при досягненні своєї мети або намірів, але в той же час вони здатні краще проявляти самовладання в різних життєвих ситуаціях в порівнянні з жінками. Отже, гендерно зумовлене насильство стає результатом дії комплексу чинників на рівні індивіда, взаємодії сім'ї та суспільства в цілому. Наявність якогось одного психологічного аспекту ризику ще не означає прояву насильства, а, скоріше, вказує на ймовірність його появи.

ВИСНОВКИ

Гендерно зумовлене насильство привертає увагу вчених ще з ХІХ ст. Дослідження вчених були спрямовані на пошук відмінностей між проявами насильства, гендерними відмінностями та індивідуально-психологічними особливостями чоловіків і жінок. Теоретичні підходи розглядали насильство у таких напрямках як психо-динмічний, поведінковий, інстинктивний, фрустраційний, соціальний. Насильство заключає в собі феномен повторюваності, має циклічний характер (за Л. Уолкер), та за результатами наукових досліджень відрізняється за гендерними ознаками. Важливим аспектом насильства щодо характеру поведінки насильника є гаряче (оскаженіння) та холодне (сценарій поведінки, який людина засвоїла на протязі свого життя) насильство. Тому проблема гендерно зумовленого насильства розглядалася як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками, що наділені певними стереотипними гендерними характеристиками, ролями та поведінкою. Серед причин, що породжують агресивну поведінку виділяють: індивідуально-психологічні особливості особистості, стресогенні чинники та характер внутрішньосімейних відносин. До видів агресії як прояву насильницьких дій відносять: фізична, вербальна, ворожа, альтруїстична, самоагресія, зовнішня, невмотивована, пряма, непряма, захисна, провокуюча, предметна, емоційна. Важливо розглядати агресію не тільки як поведінку, а і як психічний стан, що містить пізнавальні, емоційні та вольові компоненти. І хоча не існує стійких відмінностей між побудовою та функціонуванням чоловічого і жіночого мозку але в той же час сьогодні й досі існує проблема гендерної дискримінації у вихованні хлопчиків і дівчат. З дитинства нав'язується уявлення про «чоловічі» й «жіночі» професії та гендерні

ролі, гендерні стереотипи. Таким чином, саме суспільство, а не біологічні відмінності, обмежує чоловіків і жінок певними маскулінними та фемінними характеристиками. Дані дослідження Л. Чаговця свідчать, що у жінок, порівняно з чоловіками, меншою мірою виявляються фізична агресія і негативізм, а більшою – непряма агресія та роздратованість. У чоловіків перше місце займає фізична, а останнє – непряма агресія. Формування чоловічої ідентичності зазнає постійного тиску з боку суспільства, яке висуває певні вимоги щодо норм та стандартів поведінки чоловіків, невідповідність між цими очікуваннями чоловічої поведінки можуть знаходити прояв через інші шляхи підтвердження власної маскулінності, в тому числі через вияв агресії. В той же час, не менше половини випадків агресивної поведінки в сім'ї спрямовано на представників сильної статі, що можуть мати біологічні, економічні, психологічні та інтимні причини насильства. Статистичні дані досліджень насильства в Україні за останні 5 років виявили невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя, що може призводити до розчарувань та конфліктів у родині, що можуть призвести до вчинення різних видів насильства.

В результаті опитування респондентів виявлено, що події дитинства пов'язані з насильством можуть впливати на вибір моделей поведінки в міжособистісних стосунках сьогодні. Чоловікам більш властиве замовчування факту скоєння насильницьких дій по відношенню до їх особистості. В результаті проведення психодіагностичного дослідження у чоловіків було визначено достовірний зв'язок - чим вище рівень маскулінності, тим нижче показник прояву насильства за всіма видами агресії. На нашу думку, це обумовлено стереотипом виховання хлопчиків, яких і досі обмежують певними маскулінними моделями поведінки. У жінок між показниками гендеру та видами агресії, зв'язків не виявлено, що свідчить, про те, що прояв агресії у жінок не залежить від гендерних особливостей. Також не має зв'язку між самовладанням як властивості вольової саморегуляції та всіма видами агресії у

чоловіків та жінок, а це означає, що прояв агресії не є результатом управління імпульсами негайного задоволення потреби, а скоріш за все виступає, як свідомий вибір моделі поведінки у певній ситуації. За другим критерієм вольової саморегуляції, було визначено, чим вище рівень наполегливості, тим вище показник прояву предметної агресії у чоловіків, такий результат може свідчити про демонстрацію або підтвердження наполегливості в своїх вчинках/намірах, що є проявом впевненості в собі. У жінок чим вище наполегливість тим вище емоційна агресія (хоча, емоційна агресія вважається імпульсивною (експресивною), що вчиняється без будь-якого серйозного обміркування) за результатами нашого дослідження такий зв'язок може мати свідомий вибір жінок для досягненні своєї мети. Стереотипне уявлення суспільства щодо схильності прояву вербальної, емоційної та самоагресії притаманні фемінним рисам особистості, а в нашому дослідженні цей стереотип не підтвердився. У жінок за всіма критеріями гендеру та видами агресії, зв'язок відсутній, тобто прояв агресії у жінок не залежить від фемінних рис особистості. За результатами t-критерія Стьюдента досліджувані чоловіки більш, ніж жінки, здатні проявляти сою наполегливість при досягненні своєї мети або намірів, але в той же час вони здатні краще проявляти самовладання в різних життєвих ситуаціях в порівнянні з жінками. Тому наша гіпотеза Н1 в якій говориться про те, що немає зв'язку між психологічними особливостями та проявом видів агресії за гендерною ознакою – підтвердилася.

Протидія насильству за ознакою статі ускладнюється високою замовчуваністю чоловіків та жінок, оскільки незначна частина постраждалих звертається за допомогою. Тому запобігання ГЗН потребує подолання гендерної дискримінації та забезпечення гендерної рівності. Громадські організації мають об'єднати свої зусилля в розробці рекомендацій щодо виявлення, попередження та подолання наслідків насильства в чоловіків стосовно жінок та насильство жінок проти чоловіків. Сьогодні існує потреба в підготовці та проведенні інформаційних програм із попередження насильства, виявлення жертв

агресивної поведінки та людей, що знаходяться в зоні ризику; розробці та реалізації навчальних програм, семінарів, тренінгів, як для жертв домашнього насильства, так і для експертів та волонтерів, які працюють з цією категорією населення. Крім того, необхідно розробити програми тренінгового змісту, спрямовані на управління гнівом. Під час організації досліджень, метою яких є вивчення реального стану домашнього насильства над чоловіками, важливо усвідомлювати, що це соціальне явище має латентний характер, тому що багато сучасних методів запобігання домашнього насильства спрямовані на захист жінок. Необхідні нові підходи, які б враховували інтереси чоловіків та визнавали насильство проти чоловіків не тільки як гендерну проблему, а як проблему загальносуспільного масштабу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банкрофт, Ланді. Чому він це робить // <http://gingema.livejournal.com/630438.html>
2. Басс А. Психология агрессии / А. Басс // *Вопросы психологии*. 1967. № 3. С. 60–67.
3. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. СПб.: Питер, 2001. 352с. (Серия «Мастера психологии»).
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб.: Питер, 1998.
5. Бюлетень Міністерства юстиції України № 6 (164) 2015 року с.56
6. Гайдаренко Н. В. Психологические последствия жестокого обращения с детьми / Н. В. Гайдаренко, Н. Д. Ярославцева. М. : Психология и Педагогика, 2004. 64 с.
7. Герман, Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. С. 22–23.
8. Гендерна психологія: навч. посіб. / О.П. Щотка. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 359 с.
9. Гендерний педагогічний альманах / за ред. О. Марущенко, О. Андрусик, Т. Дрожжиної. Харків: Планета — Принт, 2017. 68 с.
10. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 252 с. (збірка наукових статей, розділів із книг)
11. Е.М.Черепанова, М.: Издательский центр «Академия», 1997
12. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. *Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних*

інспекторів міліції / авт. О. Кочемировська, Д. Й. Стрейстяну, Г. Христова / заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. 364 с.

13. Журнал ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ VISNYK LVIV. UNIV. Серія соціол. 2010. Вип. 4. С. 225–232 Ser. Sociol. 2010. Is. 4. P. 225–232 стаття «Чоловік, як об'єкт насильства в сучасній сім'ї» Д.М. Дікова – Фаворська

14. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» з змінами, внесеними згідно із Законом № 1263-VII від 13.05.2014 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

15. Закон України «Про засади запобігання та протидію домашньому насильству» від № 2671-VIII від 17.01.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

16. Кімел М. Гендероване суспільство / пер. з англ. С. Альшкіна. К., 2003

17. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами ст. 3 <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=39>

18. Копейко Я. Ю. Гендерные аспекты агрессивности / Я. Ю. Копейко // Психология XXI века : тезисы науч.-практ. конф. СПб. : СПбГУ, 2000. С. 29–37.

19. Левитов Н. Фрустрация как один из видов психических состояний / Н. Левитов // *Вопросы психологии*. 1967. № 6. С. 38–58

20. Малкіна Г.-Пих. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога, 2003

21. Міняйло В. Ю., Психологічне консультування: робота з кризовими і проблемними ситуаціями. 2 вид., Стер. М.: Сенс.- 182 с., 2005

22. Навчально-методичний тренінг «Особливості надання допомоги постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства» ГО «Ла Страда-Україна» 2019р.

23. Недискримінація // *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. С. 331.
24. Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту УДК 159.9 Зозуля О. В. // *Актуальні проблеми психології*. Том I. Випуск 50 2018 <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i50/11.pdf>
25. Причини та види агресивної поведінки особистості. Березка С.В. (Донбаський державний педагогічний університет), 2017;
26. Психология человеческой агрессивности: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. Мн.: Харвест, 1999. - 656 с.
27. Психологічний практикум і тренінг: профілактика насильства в сім'ї / авт..Л.І. Прикуль.- Волгоград: Вчитель, 2009
28. Психологічні особливості агресивності старших підлітків / Л. Чаговець // *Психолог*. 2004. № 13. С. 16–18.
29. Психологічні особливості залежності як девіантної поведінки особистості / М. М. Мателега, С. С. Азізов // *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2015. Вип. 7. С.158
30. Розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок, Київ 2018;
31. Світ без насильства // *Методичний посібник для фахівців з питань попередження насильства в сім'ї* / І.Є. Куратченко, Н.В. Заїка, А. М. Гришина, В. М. Дуднік. Запоріжжя, 2010. 42 с.
32. Словник гендерних термінів / під редакцією О.О. Денисової М.: інформація. XXI ст., 2002 рік. -256 с.
33. Словник психолога – практика / за ред.. С.Ю. Головін.-2-е вид., перероб. і доп. Мн.: Харвест, 2005.- 976с.
34. Соціальна робота з неблагополучними родинами. Практичний аспект // *Соціальний захист*. 2005. № 6. С 16–18.

35. Там само. С. 37–38.
36. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. 860 с. (Серия «Мастера психологии»). 366 с. 6.
37. Шевченко Л.О. Гендерні моделі поведінки злочинців / Л.О. Шевченко // Право і безпека. 2012.- « 4(46). С.352-355.
38. Шинкаренко О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства / О. Д. Шинкаренко // Практична психологія та соціальна робота. 2000. №3. С. 25– 28.
39. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. Robert J. Stoller. Karnac Books, 1984. 383 p.
40. Michael Kaufman. The construction of masculinity and the triad of men's violence. In Gender Violence: Interdisciplinary Perspectives, edited by Laura L. O'Toole, Jessica R. Schiffman, and Margie L. Kiter Edwards. 2bd ed., New York: New York University Press, 2007. P.33-56.
41. Michael Karpman, Stephen B. Fairy Tales and Script Drama Analysis // <https://www.karpmandramatriangle.com/pdf/DramaTriangle.pdf>

ДОДАТОК А

Тест агрессивности (опросник Л.Почебут)

Имя _____ Пол _____ Возраст _____

Инструкция. Предполагаемый опросник выявляет ваш обычный стиль поведения в стрессовых ситуациях и особенности приспособления в социальной среде. Вам необходимо однозначно («да» или «нет») оценить 40 приведенных ниже утверждений.

1. Во время спора я часто повышаю голос.
2. Если меня кто-то раздражает, я могу сказать ему все, что о нем думаю.
3. Если мне необходимо будет прибегнуть к физической силе для защиты своих прав, я, не раздумывая, сделаю это.
4. Когда я встречаю неприятного мне человека, я могу позволить себе незаметно ущипнуть или толкнуть его.
5. Увлечшись спором с другим человеком, я могу стукнуть кулаком по столу, чтобы привлечь к себе внимание или доказать свою правоту.
6. Я постоянно чувствую, что другие не уважают мои права.
7. Вспоминая прошлое, порой мне бывает обидно за себя.
8. Хотя я и не подаю вида, иногда меня гложет зависть.
9. Если я не одобряю поведение своих знакомых, то я прямо говорю им об этом.
10. В сильном гневе я употребляю крепкие выражения, сквернословлю.
11. Если кто-нибудь поднимет на меня руку, я постараюсь ударить его первым.

12. Я бываю настолько взбешен, что швыряю разные предметы.
13. У меня часто возникает потребность переставить в квартире мебель или полностью сменить ее.
14. В общении с людьми я часто чувствую себя «пороховой бочкой», которая постоянно готова взорваться.
15. Порой у меня появляется желание зло пошутить над другим человеком.
16. Когда я сердит, то обычно мрачнею.
17. В разговоре с человеком я стараюсь его внимательно выслушать, не перебивая.
18. В молодости у меня часто «чесались кулаки» и я всегда был готов пустить их в ход.
19. Если я знаю, что человек намеренно меня толкнул, то дело может дойти до драки.
20. Творческий беспорядок на моем рабочем столе позволяет мне эффективно работать.
21. Я помню, что бывал настолько сердитым, что хватал все, что попадало под руку, и ломал.
22. Иногда люди раздражают меня только одним своим присутствием.
23. Я часто удивляюсь, какие скрытые причины заставляют другого человека делать мне что-нибудь хорошее.
24. Если мне нанесут обиду, у меня пропадет желание разговаривать с кем бы то ни было.
25. Иногда я намеренно говорю гадости о человеке, которого не люблю.
26. Когда я взбешен, я кричу самое злобное ругательство.
27. В детстве я избегал драться.

28. Я знаю, по какой причине и когда можно кого-нибудь ударить.
29. Когда я взбешен, то могу хлопнуть дверью.
30. Мне кажется, что окружающие люди меня не любят.
31. Я постоянно делюсь с другими своими чувствами и переживаниями.
32. Очень часто своими словами и действиями я сам себе приношу вред.
33. Когда люди орут на меня, я отвечаю тем же.
34. Если кто-нибудь ударит меня первым, я в ответ ударю его.
35. Меня раздражает, когда предметы лежат не на своем месте.
36. Если мне не удастся починить сломавшийся или порвавшийся предмет, то я в гневе ломаю или рву его окончательно.
37. Другие люди мне всегда кажутся преуспевающими.
38. Когда я думаю об очень неприятном мне человеке, я могу прийти в возбуждение от желания причинить ему зло.
39. Иногда мне кажется, что судьба сыграла со мной злую шутку.
40. Если кто-нибудь обращается со мной не так, как следует, я очень расстраиваюсь по этому поводу.

ДОДАТОК Б**«Исследование волевой саморегуляции» А. Зверькова и Е.****Эйдмана****Имя** _____ **Пол** _____ **Возраст** _____

Инструкция испытуемому. Вам предлагается тест, содержащий 30 утверждений. Внимательно прочитайте каждое и решите, верно или неверно данное утверждение по отношению к Вам. Если верно, то в листе для ответов против номера данного утверждения поставьте знак «плюс» (+), а если сочтете, что оно по отношению к Вам неверно, то «минус» (-).

1. Если что-то не клеится, у меня нередко появляется желание бросить это дело.
2. Я не отказываюсь от своих планов и дел, даже если приходится выбирать между ними и приятной компанией.
3. При необходимости мне нетрудно сдержать вспышку гнева.
4. Обычно я сохраняю спокойствие в ожидании опаздывающего к назначенному времени приятеля.
5. Меня трудно отвлечь от начатой работы.
6. Меня сильно выбивает из колеи физическая боль.
7. Я всегда стараюсь выслушать собеседника, не перебивая, даже если не терпится ему возразить.
8. Я всегда «гну» свою линию.
9. Если надо, я могу не спать ночь напролет (например, работа, дежурстве) и весь следующий день быть в «хорошей форме».

10. Мои планы слишком часто перечеркиваются внешними обстоятельствами.
11. Я считаю себя терпеливым человеком.
12. Не так-то просто мне заставить себя хладнокровно наблюдать волнующее зрелище.
13. Мне редко удается заставить себя продолжать работу после серии обидных неудач.
14. Если я отношусь к кому-то плохо, мне трудно скрывать свою неприязнь к нему.
15. При необходимости я могу заниматься своим делом в неудобной и неподходящей обстановке.
16. Мне сильно осложняет работу сознание того, что ее необходимо во что бы то ни стало сделать к определенному сроку.
17. Считаю себя решительным человеком.
18. С физической усталостью я справляюсь легче, чем другие.
19. Лучше подождать только что ушедший лифт, чем подниматься по лестнице.
20. Испортить мне настроение не так-то просто.
21. Иногда какой-то пустяк овладевает моими мыслями, не дает покоя, и я никак не могу от него отделаться.
22. Мне труднее сосредоточиться на задании или работе, чем другим.
23. Переспорить меня трудно.
24. Я всегда стремлюсь довести начатое дело до конца.
25. Меня легко отвлечь от дел.
26. Я замечаю иногда, что пытаюсь добиться своего наперекор объективным обстоятельствам.
27. Люди порой завидуют моему терпению и дотошности.

28. Мне трудно сохранить спокойствие в стрессовой ситуации.

29. Я замечаю, что во время монотонной работы невольно начинаю изменять способ действия, даже если это порой приводит к ухудшению результатов.

30. Меня обычно сильно раздражает, когда «перед носом» захлопываются двери уходящего транспорта или лифта.

ДОДАТОК В**Методика «Маскулинность – феминность» Сандры Бем**

Имя _____ **Пол** _____ **Возраст** _____

Опросник направлен на выявление степени выраженности маскулинных и феминных характеристик, определение типа личности: маскулинного, феминного, андрогинного. Инструкция. Оцените наличие (или отсутствие) у себя названных ниже качеств. Можно отвечать только «Да» или «Нет».

1. Вера в себя.
2. Умение уступать.
3. Способность помочь.
4. Склонность защищать свои взгляды.
5. Жизнерадостность.
6. Угрюмость.
7. Независимость.
8. Застенчивость.
9. Совестьливость.
10. Атлетичность.
11. Нежность.
12. Театральность.
13. Напористость.
14. Падкость на лесть.
15. Удачливость.
16. Сильная личность.
17. Преданность.
18. Непредсказуемость.

19. Сила.
20. Женственность.
21. Надежность.
22. Аналитичность.
23. Умение сочувствовать.
24. Ревнивость.
25. Способность к лидерству.
26. Забота о людях.
27. Прямота, правдивость.
28. Склонность к риску.
29. Понимание других.
30. Скрытность.
31. Быстрота в принятии решений.
32. Сострадание.
33. Искренность.
34. Самодостаточность (полагание только на себя).
35. Способность утешить.
36. Тщеславие.
37. Властность.
38. Тихий голос.
39. Привлекательность.
40. Мужественность.
41. Теплота, сердечность.
42. Торжественность, важность.
43. Собственная позиция.
44. Мягкость.
45. Умение дружить.
46. Агрессивность.
47. Доверчивость.

48. Малорезультативность.
49. Склонность вести за собой.
50. Инфантильность.
51. Адаптивность, приспособляемость.
52. Индивидуализм.
53. Нелюбовь ругательств.
54. Несистематичность.
55. Дух соревнования.
56. Любовь к детям.
57. Тактичность.
58. Амбициозность, честолюбие.
59. Спокойствие.
60. Традиционность, подверженность условностям.

ДОДАТОК Г

Диагностика самооценки мотивации одобрения(тест на искренность ответов Д. Марлоу, и Д. Крауна)

Имя _____ Пол _____ Возраст _____

Инструкция Внимательно прочитайте каждое из приведенных ниже утверждений. Если вы считаете, что оно верно и соответствует особенностям вашего поведения, то напишите рядом с ним "Да", если же оно неверно, то – "Нет".

1. Я внимательно читаю каждую книгу, прежде чем вернуть ее в библиотеку.
2. Я не испытываю колебаний, когда кому-нибудь нужно помочь в беде.
3. Я всегда внимательно слежу за тем, как я одет.
4. Дома я веду себя за столом так же, как в столовой.
5. Я никогда ни к кому не испытывал антипатии.
6. Был случай, когда я бросил что-то делать, потому что не был уверен в своих силах.
7. Иногда я люблю позлословить об отсутствующих.
8. Я всегда внимательно слушаю собеседника, кто бы он ни был.
9. Был случай, когда я придумал "вескую" причину, чтобы оправдаться.
10. Случалось, я пользовался оплошностью человека.
11. Я всегда охотно признаю свои ошибки.
12. Иногда, вместо того чтобы простить человека, я стараюсь отплатить ему тем же.

13. Были случаи, когда я настаивал на том, чтобы делали по-моему.
14. У меня не возникает внутреннего протеста, когда меня просят оказать услугу.
15. У меня никогда не возникает досады, когда высказывают мнение, противоположное моему.
16. Перед длительной поездкой я всегда тщательно продумываю, что взять с собой.
17. Были случаи, когда я завидовал удаче других.
18. Иногда меня раздражают люди, которые обращаются ко мне с просьбой.
19. Когда у людей неприятности, я иногда думаю, что они получили по заслугам.
20. Я никогда с улыбкой не говорил неприятных вещей.